

# ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԵՏՆԵՐՈՒ ԿԻՆԵՐԸ \*)

Ա. ԼՈՍԵՆ ԴՈՂԷՐ

Գ Ո Ր Ծ Ն Ա Կ Ա Ն Փ Ա Ս Տ Ե Ր Ը

Գրասենեակ

Պ. Բրթիպոլի.

Խորհրդատու փաստաբան

Տիկին Նինա քր Պ..., հօրափրոջը տունը, ի Մուլեն.

Տիկին. ձեր տիկին հօրաքրոջ բաղձանայ համաձայն, ձեր գործով զբաղեցայ. իրերը անհրաժեշտ մեկիկ մեկիկ ձեռք առի և ամենախղճահար քննութեան ենթարկեցի ձեր ամբաստանութիւնները. է՛հ ուրեմն, ձեռքս հոգոյս և խղճիս վրայ կը կարծեմ թէ տանձը դեռ հասած չէ, կամ, աւելի լուրջ կերպով խօսելով, չեմ կարծեր որ դուք բաւական հիմնաւ լուրջ պատճառներ ունիք ամուսնաթողութեան համար խնդիրք տալու. Արդարեւ, չի մոռնանք որ ֆրանսական օրէնքը բոլորովին զրական մարդու մը պէս է և որ ո՛չ փափկանկատութիւն, ո՛չ բնազդ, ո՛չ ալ նիւանս ունի. Անոր համար հարկաւոր է փաստը, լուրջ սոսկական և շօշափելի գործը, և դժբաղդարար մեզի ալ պակասը այդ է.

Անկեկծօրէն, խորապէս յուզուեցայ կարդալով ձեր ամուսնական կեանքի առաջին տարւոյ այնքան դառնագին վիճակի նկարագրութիւնը.— Ձեզի շատ թանգ նստել է հռչակաւոր արուեստագէտի մը հետ ամուսնանալ ուղեւու փառասիրութիւնը. Ձեզ ընտրել էք ամուսին մին այնպիսի մարդերէ, որոց մէջ համբաւը, երեսպաշտ մարդահաճոյութիւնը զարգացուցել է մի հրէշային եաստիրութիւն, և որոնք պարտին առանձին ապրել այլապէս կտոր կտոր կը փշրին այն իրենցին հետ կապուել ուզող փոքրիկ էութիւնը:

\*) Տե՛ս «Մուրճ» № 5.



Ահ, տիկին, ես իմ ասպարէզի սկզբէն ցայսօր հրքան զժբաղդայած ամուսիններ տեսայ, որոնք ձեր այսօրուան տը-  
խուր կայութեան մէջ կը գտնուէին: Այս արուեստագէտները  
որ հասարակութեան երեսէն և միմիայն անոր համար կ'ապ-  
րին իրենց օճախը կը բերեն կամ իրենց փառքի յոգնածութիւն-  
ները կամ չ'աջողութեան տխրութիւնները: Անժամանակ, ան-  
կողմնացոյց և անդեկ մի կեանք, կործանիչ փառափառներ բո-  
լորն ալ ընկերական պատշաճութիւններու հակառակը, ընտա-  
նիքի և անոր առթած ուրախութիւններու համար անարգանք,  
ուղեղային գերագրգռութիւնը՝ ծխախոտի և բարկ խմելիքներու  
— թողնելով միւսները — չափազանց գործածութեան մէջ վիճա-  
ռող: Ահա ինչ բաներէ բաղկացած է այն սոսկալի արուեստա-  
գիտական տարրը, որմէ ձեր սիրելի հօրքուրը կը փափաքի ա-  
զատել զձեզ: Բայց, կը կրկնեմ որ, բոլորովին հասկնալով հան-  
դերձ անոր մտահոգութիւնները մինչեւ իսկ անոր՝ ձեր՝ այս  
կերպ ամուսնութեան մը հաւանութիւն տուած ըլլալուն մա-  
սին այսօրուան խղճահարութիւնները, չ'եմ կարծեր, որ իրերը  
ձեր խնդրածին բոլորովին իրաւունք տալու կէտին հասած  
ըլլան:

Սակայն ես արդէն սկսել եմ արդարադատական յիշատակ-  
ներու մի նախագիծ, ուր ձեր ամբաստանութիւնները հաւաք-  
ուած և բաւական ճարտարութեամբ լուսաբանուած են: Ահա-  
ւասիկ գործը իւր ընդհանուր գիծերով:

ա. Պարոնի կոպիտ վարքը դեպի տիկնոջ ընտանիքը:—Մեր  
հօրաքոյր տը Մուլէնը, որ մեզ մեծացուցել է և կը պաշտէ  
զմեզ ընդունելը մերժել:—Թաթա Պօպօս, Ֆէ Գասսպօս և այլն  
այս կերպ ծաղրական մակդիրներ տալը ան պատկառելի օրիոր-  
դին որ քիչիկ մը կուզիկ է:—Ծաղրական վերտառութիւններ,  
հեգնող կատակներ, գրիչով ու մատիտով զաւեշտանկարներ վե-  
րոյիշեալին և անոր հիւանդութեան տեսակին վրայ:

բ. Տիկնոջ բարեկամները տեսնելը չուզել. մերժել հարս-  
նիքի շնորհաւորութիւններ ու այցելութիւնները, այցելոյս  
փոխանակելը և հրաւերներու չի պատասխանելը եւայլն:

գ. Շուայլութիւն.—Ամեն կերպ անտուն անկայուն մարդոյ  
ստակ փոխ տալը առանց ստացականի:—Միշտ պատրաստ սե-  
ղան ամենուն համար, տունը հիւրանոց դարձած:—Անընդհատ  
բաժանորդագրուելներ արձանի, մահարձանի, և զժբաղդ ըն-  
կերակիցներու օգտին:—Արուեստագիտական և գրական հան-  
դէսի մը հիմնուելուն մասնակցելը...

դ. Կոպտութիւն առ Տիկին.—Մեր մասին խօսած ատեն,  
բարձր ձայնով՝ «ի՜նչ ճնդկահաւ, բեւը...»



Ե. Դժնկաբարոյութիւն եւ բռնաբարոյութիւն.—Պարոնին վիրին աստիճան վայրագութիւնը.—Ամենաչնչին պատրուակով մը ցասումի բռնկումը.—սկսական, գաւաթներ ու կահկարասիքը կոտորեցը.—աղմուկ, գայթակղութիւն և անբարոյական բացատրութիւններ:

Այս ամենը, ինչպէս կը տեսնէք, սիրելի տիկին, բաւական պատկառելի ամբողջութիւն մը կը կազմեն ամբաստանելու համար, բայց քիչ են: Մեզ կը պահսեն վկայութիւնները: Ահ, եթէ մեր ձեռք ունենայինք մի հատ, մի պզտիկ օրինակ վկայներով, ալ մեր գործը հիանալի կ'ըլլար: Բայց ի հարկէ հիմի որ ձեր էրկանէն յիսուն մղոն հեռու կը գտնուիք, չենք կրնար յուսալ որ ատանկ մի պատահար տեղի կրնայ ունենալ: Կ'ըսեմ, «յուսալ», որովհետեւ այս կայութիւնով և ազ մարդուն յախուսնութիւնով, ձեր ցանկացածը բոլորովին կարելի կ'ըլլար: Սպասելով ձեր հրամանները, տիկին, մնամ ձեր յարգալից և անձնուէր ծառայ Բըթիպոյ:

Յ. Գ. Լաւ միտ առէք, բռնաբարութիւն մը վկայի ներկայութեամբ...:

### ՏԻԱՐ ԲԸԹԻՊՈՒԻ, Ի ԲԱՐԻՁ.

Էհ, ինչ կղաւ, պարոնս, տհա՜ս ձեր յանգեցանք: Ահաւա՛սիկ, տեսէք, ձեր այսօրուան օրէնքները ձեր հասցուցին ֆրանսական հին ասպետականութիւնը...: Այսպէս է եղեր, նայիս որ յաճախ մի միակ թիւրիմացութիւն մը բաւական է ձեզ երկու սիրտեր առհասէտ իրարմէ քաժնելու համար, մէկ մ'ալ կ'ելլէք ամբողջ գործ գործողութիւն՝ եւ այն վկայների աչքի առջև կատարուած—կը պահանջէք՝ այդ միենոյն քաժանումը պատճառաբանել կրնալու համար: Եւ ասի, դուք ըսէք, անարժան, անարգար, պոռոտաչոյղ և քարքարոս չէ՞ մի...: Մտածեցէք անգամ մ' որ իմ խեղճ փոքրիկս իւր ազատութիւնը ձեռք բերելու համար ստիպուած է գնալ և վիզը դահճին ներկայացնել, և այն հրէշին ամեն կերպ կատաղութեան մատնել ինքզինքը, և մինչև իսկ ատոր համար գրգռել իսկ զանի...: Բայց հոգ չէ, մենք որոշել ենք: Գործնական փաստ հարկաւոր է եղել: Լաւ ուրեմն, այդ գործնական փաստերը պիտի ունենանք...: Վաղն իսկ Նինան կը վերադառնայ Բարիդ: Արդեօք ինչ պիտի պատահի հոն: Զ'եմ համարձակիր ատոր վրայ մտածել առանց դողալու: Այդ գաղափարը գլխէս անցնելուն



պէս, ձեռքս կը դողայ, աչքս արտասուէնքով կը լեցուին... Ա՛հ պարօն... Ա՛հ, Տիար Բըթիպոն... Ա՛հ...

Նինանին դժբաղչ: Հօրաքոյրը:

Գրասենեակ

Պ. Մեռէքանկ

Սէնի դատարանի փաստաբան.

Առ պ. Հանոյի տը Պ... Գրագէտ ի Բարիգ.

Հանդարտութիւն, հանդարտութիւն, հանդարտութիւն... Կ'արգելեմ ձեզ Մուլէն գնալու և ձեր փախստականին հետապնդելու: Շատ աւելի ապահով և խոհեմութիւն է սպասել զանի ձեր տունը, ձեր օճախի մօտ: Վերջապէս եղածը ինչ է եղել: Սա պառաւ աղջիկը որ չար ու ծիծաղելի է եղել. չէք ուզել ընդունել ձեր տունը. և ձեր կնիկն ալ ելեր անոր մօտ դնացել է: Պարզ է սա, անսպասելի բան ալ չէր: Գիտցէք որ ընտանիքի գաղափարը այդքան մատաղատի ամուսնացեալի մը սրտին մէջ աւելի ամուր տեղ մը կը բռնէ: Դուք շատ աճապարանքով քայլել ուզեցիք: Երևակայեցէք ուրեմն որ ատ հօրքուրն է որ ձեր կնիկը մեծցուցել է և ձեր կինը անկէ զատ ազգական չ'ունի... Հիմի կ'ըսէք որ, էրիկ ունի: Ի՛հ, սիրելի որդեակս, խօսքը մէջերնիս, եկ խոստովանենք որ էրիկներն ալ ամեն օր սիրելի և սիրող չեն: Ես կը ճանչնամ այդպիսի էրիկ մ'որ հակառակ իւր բարի սրտին ճշնպէս ջղային, ճշնպէս յախուռն է որ: Կը հասկնամ որ, աշխատանքը, արուեստագիտական հոգսերը իրաւ, մեծ դեր կը խաղան այդտեղ, բայց միշտ գիտենք որ թռչունը ահաբեկ փախչելէ (effaronele) յետոյ նորէն իւր հին վանդակը վերադարձել է: Մի վախ՛նար, կնիկդ երկար չի կրնար մնալ հոն: Եթէ որ չեմ խաբուեր, եթէ որ կնիկդ աս իմ գիտցած երկուսն բարեղունի է, չի կրնար երկար դիմանալ այն ծթաւ միջավայրին և շատ չանցած պիտի մտաբերէ ու ցաւի որ բոլորտիքը ալ ևս չիմանար իւր բանաստեղծին աղմուկները... Տեսնեմ ձեզ ծանր նստիք մանաւանդ:

Ձեր հին բարեկամը

Մ'առէթանկ:



Առ Տիար Մառեթանկ, փաստաբան ի Բարիզ:

Ճիշտ այս պահուն որ ձեր այդքան բարեկամական և խոհական նամակը կտտանամ ահա ձեռքս կուտան հեռագիր մը Մուլէնէն քաշուած և որով կ'իմանամ թէ Նինան Մուլէնէն կը վերադառնայ: Ահ, ինչ լաւ մարգարէացաք: Աս իրիկուն է որ գալու է՝ մենակ, առանձին այնպէս ինչպէս մեկնել էր և առանց իմ կողմէ որեւէ դիմումի: Հիմի հարկաւոր է պատրաստել անոր համար այնպիսի քաղցր և հաճոյալի կեանք մը որ ասկէ վերջը ալ մեկնելու փորձութիւնը չ'ունենայ: Նորա բացակայութեան այս ութ օրուան միջոցին համբերութեան և հեղաբարոյութեան պաշար մը հաւաքեցի: Միակ կինը մը կայ սակայն որուն վրայ անխախտ կեցել եմ. սա նոդկալի Թաթա Պօպօսը սա 1820 էն մնացած Պա—Պիօն, որ իւր եղբօր աղջիկը ինձ տուաւ միակ այն բանի համար որ իմ պտտիկ հոգակա իրենինին ծառայեցնէ, չ'եմ ուզեր որ ոտքը մեր տունը կոխէ: Երեակայեցեք, սիրելի բարեկամս, որ պսակուած օրէս իվեր այդ չար ջատուկը, պտտիկ պառաւը միշտ իմ և կնոջս մէջ մտաւ թաւալելով իւր կուզը մ'ը բոլոր հաճոյքները խանգարելու և մեր թատրոնի, ցուցահանդէսի, երեկոյթի և գիւղադնայութեան ամեն տեղ, ամեն դուարճութիւններու համը տանելու համար: Աս այսպէս ըլլալով մի զարմանաք որ ես ալ իմ կողմէ քիչ մը աճապարեցի զանի վերստին իւր բարի Մուլէն քաղաքը վերադարձնելու համար: Նայէ մէկ մը, բարեկամս, չէ կարելի երեակայել թէ՛ կենցաղավարութեան մասին տգէտ, կասկածոտ, պառաւ աղջիկները, ինչ չարիք կարող են բերել մի նորատի ընտանիքի մը մէջ: Ան է որ իմ կնոջ սիրուն փոքրիկ գլխուն մէջ մտցուցեր է յետնեալ անհեթեթ (sangrenue) և սխալ գաղափարներու ամբողջ մի պաշար, Իփսիպօէի և երիտասարդ Յիլէօանծի ժամանակուան ոօգօգօ (rocooco) զգայնականութիւն մը. ահ, եթէ տիկինս զիս տեսնէր...

Անոր համար պուատ (poâte) մ'էի, սա ան պուատը, զոր կը տեսնինք Ռանտիւէլի և Լատիօքաի ճակատը, դալինէ պսակով, դիտին կրթնցուցած քնարով մը և թաւիչէ օձիքով ծալիծալ կնգուղաւոր (crispia) վերնարկուով մը, որ ուռչած ու փքուած է բարձր գագաթներէ փչող քամիով: Ահա այն էրիկը զոր խոստացել էր եղբօր աղջկան և ի հարկէ կ'երեւակայէր որ իմ խեղճ Նինաս հիասթափուած մնայ: Մնաց որ կը խոստովանիմ որ ես ալ քիչ մը վարուել չի գիտցայ այդ սիրուն տղեկիս հետ: Դուք լաւ կ'ըսէք, ես քիչ մը չափազանց չուտ քայլել ուղեցի, խրտչեցուցի զանի: Շիտակը էս է, որ կամաց



պէտք է վերակազմէի անոր սա քիչ մը ննդկիկ դաստիարակութիւնը, որ վանքը և հօրաբրոջը զգայական յիմար երազներովը կեղծուած այլասեռած էր և պէտք էր որ հարկաւոր ժամանակը տայի դաւառացի փունջին որ շողիանար ցնտէր... Վերջապէս, քանի որ նա կը վերագառնայ այսօր, այս ամէնը սրբագրել կարելի է... Կը վերագառնայ սիրելի բարեկամս... Այս իրիկուն պիտի երթամ կայարան զինքը սպասել և մենք թնթև հաշտուած, երջանիկ, պիտի վերագառնանք մեր տունը:

Հանսի տը Պ...

Նինա sp Պ... իւր հօրաբրոջը. ի Մուկեն:

Երկաթուղու կայարանը կ'սպասէր զիս, և ժպտելով, թեւերը դէպ ինձ երկնցնելով ընդունեց զիս. ասես թէ հասարակ ճամբորդութենէ մը կը վերագառնայի: Կ'երեւակայես թէ անոր ամենապաղ երես մը ցուցուցի: Հազիւ տուն վերագարձած փակուեցայ սենեակս և յոգնածութիւնս պատուակ բռնելով առանձին ընթրեցի: Ապա բանալին երկու անգամ դարձնելով դուռս փակեցի: Եկաւ և դրան ծակէն ինձ բարի գիշեր ըսաւ, և ինչ որ անակնկալ էր ինձ համար, սա է որ մէկէն հեռացաւ գայլի քայլերով մատներուն վրայ անշշուկ առանց պնդելու կամ բարկանալու... Այս առտու պ. Բըթիպօֆին գնացի, որ երկար բարակ հրահանգ տուաւ ինձ բռնելիք ընթացքիս, կերպին, ժամին, տեղոյն և վկայներու վրայ... Ահ, սիրելի հօրքուրս, քանի որ վայրկեանը կը մօտենայ, գիտնաս թէ ինչպէս կը վախճամ: Անոր բարկութիւնները այնքան սուկալի են: Մինչև իսկ հեզ ու քաղցր և դաժ ժամանակն անգամ աչքերուն մէջ փոթորիկի փայլակներ կան... Վերջապէս քու վրայ մտածելով, պիտի դիմանամ, իմ սիրելիս... Մնաց որ, ինչպէս պ. Բըթիպօֆին ինձ ըսաւ, պզտիկ վայրկեան մ'է որ անցունելու եմ. ապա մենք մեր երբեմնի հանգարտ և երջանիկ կեանքը պիտի կրնանք վերսկսիլ:

Նինա տը Պ...

Նոյնեն նոյնին.

Սիրելի հօրաբրոյս, այն զարհուրելի կռուին ինձ պատճառած յուզումէն ջարթուած, անկողին եմ ընկել և անկողնէս



կը գրեմքեզ 0°-վ կարող էր հաւատալ որ իրերը այս կերպ պիտի դառնային: Սակայն ամեն կանխահոգութիւն ձեռք առած էի: Մարթոն ու քրոջը լուր տուել էի, որոնք ժամը մէկին պիտի գային, և այս մեծ կռուին համար սեղանէն ելլելու ընդէն ընտրել էի, երբ ծառաները սեղանի սպասը կը վերցնեն սեղանատունէն որ անոր աշխատանքի սենեակին կից է: Առաւօտէն իսկ պատրաստ էին իմ մարտկոցներս: Մի ժամ շարունակ դաշնամուրի վրայ նոր ուսի տաղտկալի փորձ, «Վանքի զանգակներ», «Ռօշըլիքի երգանք», մի խօսքով բոլոր այն կտորները, զոր կ'ստէ նա: Այս ամենը չ'արգելեց զանի աշխատել առանց ամենափոքր գրգռութեան: Նախաճաշին միեւնոյն համբերողութիւնը, Նողկալի նախաճաշ մը մնացուկներ և անոր անտանելի անուշ կերակուրներ: Եւ եթէ տեսնայիր իմ հագին կապուստս: Բեղեռինաւոր չըջագեատ մը որ հինգ տարեկան է և սև ասուէ փոքր կրծկալ մը և անգանգուր մագեր: Երեսին վրայ որ և է գրգռումի նշան մը կը փնտռէի. սա այն ծալքը որ պարոնիս ամենափոքր մէկ հակառակուելուն այնքան նշանակալից կերպով շխալ կը փորուի երկու յօնքերուն մէջ: Է՛հ, ո՛չ, նորէն չեղաւ. կարծես թէ էրիկս փոխել էին:

Նա հանդարտ և քիչ մը տխուր ձայնով ըսաւ ինձ.

«Ի՛նչ. նորէն սա հին սանդրուածքի՞դ դարձար»:

Հազիւ թէ կը պատասխանէի, չ'ուզելով ոչինչ փութացնել, շտապեցնել, վկայներու հասնելէն առաջ. և ապա, զարմանալի է, սա գրգռել ուզածս, փնտռածս կռուէն նախապէս յուզուած կ'զգայի զինքս: Վերջապէս ուրիշ քանի մը հարցեր ու ալ տուածս այս կերպ չոր դամաք պատասխաններուս վրայ ելաւ սեղանէն և իւր սենեակը քաշուեցաւ: Ես ալ իմ կարգիս ելայ բոլորովին դողէ բռնուած: Սենեակէն կ'իմանայի որ բարեկամներս եկել կը տեղաւորուէին սրահակին մէջ և Պետրոսին ոտքին ձայնը որ կ'երթար կուգար ժողովել տեղաւորելու համար արծաթեղէնները և գաւաթները: Բոլորէն հասած էր հարկ էր զանի մեծ յախուռնութեան քաշել, և առաւօտունէն ի վեր անոր բոլոր ըրածներէս յետոյ զանի գրգռելը ալ զիւրին կ'երեւար ինձ:

Անոր աշխատանոցը մտած միջոցին շատ գունատ ըլլալու էի: Կը կարծէի թէ առիւծին վանդակը մտել էի: Միտքս ինչ եկաւ գիտես, «եթէ սպանէ զիս»: Սակայն նա զահաւորակին վրայ երկնցած, սիկառը բերանը այնպէս շատ սոսկալի երևոյթ ալ չ'ունէր:

«Արդեօք ձեզ անհանգիստ կ'ընեն» հարցուցի, ամենահեղհալան չեչտովս:



Նա, հանդարտութեամբ.

—Ոչ, կը տեսնէք... Հեմ աշխատիր:

Ես, միշտ շատ չար.

«Ահ, այո, մոռցել էի, դուք երբէք չէք աշխատիր ուրեմն»:

Նա միշտ շատ հեղանոյշ.

—Կը խաբուիք, բարեկամուհիս: Ես կ'աշխատեմ շատ, ընդհակառակը... Միտն սա կայ որ մեր արհեստը այն տեսակներէն է որոնք աշխատանքը՝ ձեռքը գործիք մ'ունենալով չ'ըլլար:

Ես.

«Եւ, ըրածնիդ ինչ է այս բոպէին: Ահ, այո, գիտեմ, ձեր ոտանաւոր թատերախաղը. երկու տարի է ի վեր միենոյնը: Գիտէք շատ բարեբաստիկ է եղել որ ձեր կիներ հարստութիւն մ'ունենցել է... Շիտակը գէշ չէ, ասի ձեզ կ'օգնէ որ ձեր ուղածին չափ ծուլանաք»:

Կը կարծէի թէ ասոր վրայ տեղէն վեր պիտի ցատկէր: Ո՛չ, բոլորովին ոչ: Նայեա ելաւ և շատ սիրող կերպով եկաւ ձեռքս բռնեց.

—Կնիկս, ուրեմն միշտ միենոյնն է: Ուրեմն նորէն պիտի սկսենք մեր կռուի կեանքը... Եթէ ասպէս է ինչո՞ւ վերադարձար:

Կը խոստովանեմ որ քիչ մը յուզուեցայ անոր ձայնին այն գուրգուրացող և տրտում շնչոյն. բայց մէկ մ'ալ որ մտածեցի քեզ, սիրելի հօրքուրս, սա քու աքսորքդ և անոր բոլոր անիրաւութիւնները, նորէն քաջացայ: Փնտուցի թէ զեռ ինչ կրնայի ըսել անոր որ աւելի դառն աւելի վիրաւորիչ կրնար ըլլալ... Ես ինչ գիտնամ, ես... որ արուեստագէտ մը էրիկ առած ըլլալու համար յուսահատել էի, որ Մուլէնի մէջ արարող աշխարհք կը ցաւէր իմ մասիս. որ իմ բարեկամուհիներս տեսել էի որ դատաւորներու, լուրջ, ազդեցիկ, լաւ գիրքով մարդոց հետ ամուսնացել էին, մինչդեռ ես... Ամեն բանէ վազ անցանք, գոնէ ստակ վաստկէր: Բայց ոչ, պարոնս կ'աշխատի փողքի համար: Եւ ինչ փողք... Մուլէնի մէջ ոչ ոք կը ձանձնար զանի: Բարիք կը սուլէին իւր թատերախաղերը: Գրած գրքերը չ'էին ծախուեր, ալ փաթաթի փաթաթսա, գորն ասեմ գորն խոստովանիմ... Գանի չար խօսքերը կարգով գլխուս մէջ կուգային գլուխս կը պտկտէր: Նա առանց ինձ պատասխանելու կը նայէր ինձ պաղ ցատումով մը: Բնականաբար, այս պաղութիւնը աւելի ևս կը կատաղեցնէր զիս: Այնպէս գրգռուել էի որ չէի զգար ալ ևս որ ձայնս բարձրացել էր արտակարգ աստիճանի մը (diapason), և վերջին բառերը դոր կը կանչկոտէի անոր



երեսին—հիմի չեմ յիշեր ալ ես ինչ անարդար և խենդ մակդիր մը կծու խօլ épigramme, մը—ականջիս մէջ բզզացին... Իսկոյն կարծեցի թէ պ. Բըթիպոյի ալ ցանկացած իրական փաստը ձեռք բերած էր: Թալկացած, ակռաները սեղմած, Հանրի երկու քայլով մօտեցած էր ինձ.

—Տիկին...

Ապա, յանկարծ, բարկութիւնը իջաւ, և երեսը անհոգութիւն մ'դգեցած, այնպիսի լիրբ, այնպիսի անարգալից և հանդարտ կերպով մը նայեց ինձ որ... ծն, չիտակը համբերութիւնս հատած էր ալ. վերցուցի ձեռքս, շրջող, կհանքիս մէջ դեռ նմանը չի գտնուած գեղեցիկ ապտակը տուի անոր: Աղմուկէն, դուռը բացուեցաւ, վկայներս ներս կը մտնեն, չնչասպառ, և հանդիսական:

«Պարոն այս ըրածնիդ չի վայելեր ձեզ»...

—Անանկ չէ՞ մի. կ'ըսէր խեղճ տղան, իւր կասկարմիր եղած երեսը ցուցնելով:

Կը հասկանաս որ խռովեցայ: Բարեբաղդաբար ժամանակին գործս գիտցայու մարեցայ և ապա բոլոր արցունքներովս լացի, բոն մ'որ շատ մխիթարեց զիս... Հիմի Հանրին սենեակիս մէջ է, կը խնամէ զիս, կը հսկէ վրաս, և իրաւ որ ինձ նկատմամբ շատ բարի կերեայ... Խնչ ընել. աս լինչ անել...

Պ. Բըթիպոյին է որ գոհ չի պիտի ըլլայ:

Նինա տը Պ.

## ՊՈՇԱՅԻՆ ՏԱՆԻՔԸ

Չ'եմ կարծեր որ բովանդակ Բարիդի մէջ հնար ըլլայ աս արձանագործ Սիմէդի բնակարանէն աւելի այլանդակ, աւելի զուարթ բնակարան մը գտնել: Այս տան մէջ կհանքը յաւիտենական տօնախմբութիւն մ'է: Օրուան որ ժամին ալ որ երթաք հոն, քրքիջներու, դաշնամուրի մը, կիթառի մը. թամ—թամի մը և երգերու աղմուկներ կը լսէք: Եթէ մտնէք աշխատանոցը, հազուադէպք է որ չի պատահիր «volant» ի խաղի մը, վալսի պտոյտի մը, գատուլլի պատկերի մը կամ պարահանդէս դնալու պատրաստութեան մը մէջ՝ չղարչի, թիւլի, երիզներու կտորներու, որ Էպօշուառինին քովերը քարշ ընկած են. կեղծ ծաղիկներ կիսարձաններու կառգած և ծուէն ծուէն չըջազպեալներ՝ դեռ թաց խմբադրիի կոռուփի մը վրայ փռուած:

Անոր համար որ, հոն, չորս հատ հասուկ տաանուկեցէն



մինչև 25 տարեկան աղջիկներ կան, ամենն ալ շատ սիրուն, բայց շատ ալ տեղ բռնող: Եւ երբ այս օրիորդները, հերձակ, երիզներու ալքերը կռնակներէն վար թափթփուած, երկար զարդասեղներով, խոշոր օղերով, կը պտտին ու կը պտտեցին հոն, կարծես թէ չորս հատ չեն, այլ ութը, տասնուվեց, եռասուն երկու հատ օրիորդ Սիմէզներ, ամենն ալ մին քան զմիւսը փափկակեր և համադամները սիրող (fringante), բարձր բարձր խօսելով, աղմկելով, քրքիջներով, արուեստագէտի աղջիկներու յատուկ սա տեսակ մը մանչու երևոյթով, աշխատանոցի շարժուձևերով, առաւ փախաւի (rapin) կատարեալ ճարտիկութեամբ, և առնելիք տէր մը ճամբայ դնելու կամ անյարմար ժամանակ հաշիւը մաքրել եկած մատակարարի մը գլխուն գայլի աւետարան մը կարդալու մէջ ամենն ալ եզալան անման ճարտարութեամբ:

Այս երիտասարդ օրիորդները տանը ճշմարիտ տիրուհիներն են: Հայրը մութուրուսին ելած կ'աշխատի քանդակելով ձուլելով անդադար, որովհետև աղքատ է: Ակիզները քիչ մը փառասէր էր և կ'աշխատէր որ լաւ չինել: Արուեստահանդէսներու մէջ քանի մը յաջողուածք ենթադրել կուտային որ օր մը փառքի պիտի հասնէր: Բայց, այս ուտել հագուել, ընկերութեան մէջ երեւալը պահանջող ընտանիքը՝ զինքը միջակութեան մէջ բռնեց կապեց: Գալով տիկին Սիմէզին, սա ոչինչով չէր պարապեր: Կարգուած ատենը շատ գեղեցիկ, արուեստագիտական ընկերութեան մէջէ, ուր էրիկը ներկայացուց զինքը, շատ չըջապատուած, սա ինքզինքը դատապարտեց իսկզբան սոսկական գեղեցիկ կին և ապա նախկին գեղեցիկ կին մը փախու: Ծագումով գաղթածին մը (créole) ինչպէս որ ինքը կ'ըսէ—չի նայած որ կ'ապահովուեն զիս որ իւր ծնողքը բնաւ Գուադալուան ձգած չեն եղել—իւր ամբողջ օրը կ'անցունէ կախօրրանի մը մէջ փռուած զոր փոխնիփոխ կը պտտցնէ բնակարանին ամեն սենեակներու մէջ, հողմահարով մը փչուելով՝ կռնկի վրայ կը նստի առանց ամենափոքր հոգ ընելու նիւթական կեցութեան պահանջներու մասին: Այնքան յաճախ իւր էրկան դէմ Հէպէի և Անահիտի դերերու մէջ իբր օրինակ ծառայեց որ ինքզինքը կ'երեւակայէ, որ կեանքի միջէն կանցնի կիսալուսին մը ճակտին վրայ և ամեն կերպ աշխատանքի ամպլէմներով խճողուած coupe մը ձեռքը: Ուստի ալ տեսնելու էր բնակարանին մէջ տիրող անկարգութիւնը: Ամենահասարակ բան մը գտնելու համար գոնէ ժամ մը փնտռել հարկ կ'ըլլայ:

«Մատնոցս տեսար մի... Մարթա, Եվա, Ժընէվիեվ, Մատլէն, ո՞վ տեսաւ մատնոցս»:

Դարակները, ուր խառն ի խուռն քարշ կուգան գիրքեր,



անգոյր, կարմիր շպար (paillette), ճնշագարդեր, փուլեր, դրգալ-  
րեր, հողմահարներ, լեփլեցուն խճողուած են, թէեւ ոչ մի օգ-  
տակար բան չենք գտներ անոնց մէջ, մնաց որ անոնց նախա-  
սիրածն ալ ուրիշ բան չէ բայց եթէ այլանդակ անկատար,  
զարմանալի և վնասուած կահկարասիք:—Որովհետեւ շատ  
ստէպ տուն կը փոխեն, ժամանակ չ'ունին տեղաւորուելու և  
այս զուարթ, ուրախալից տունը միշտ կարծես թէ երէկ պարա-  
հանդէս մը տուած էր տան հետեւեալ օրուան վիճակին մէջն  
է որ իւր վերջնական, ունհրաժեշտ և կատարեալ կարգաւո-  
րումին կ'սպասէ դեռ: Միայն այնքան բան կը պակսի որ չ'ար-  
ժէ եղածն ալ կարգի բերել, բաւ է, որ քիչ մը արգ ու զարդ  
ունենան, որ կարենան փողոցը չըջիլ մէտէնորայի մը պէս, չի-  
քի երեւոյթով մը, պերճութեան ցուցմունքով մը, և պատիւը  
փրկուած է: Թափառաշրջիկներու այս խումբին համար վրա-  
նաքնակութիւնը նեղացուցիչ ոչինչ ունի: Բաց մնաց դռներէն  
ներս անկարասի սենեակի մը չորս պատերու պարապին մէջ-  
տեղ և խճողուած սենեակի մը հաւանակութեան մէջ նայես  
թշուառութիւնն է, որ յանկարծ պաղերեսը կը ցուցնէ: Թափա-  
ռաշրջիկին տան կեանքն է ասի, որ կազմուած է անակնկալէ  
և անսպասելիէ: Սեղանը դրուելու րոպէին է որ կը տեսնեն  
որ ամեն ինչ կը պակսի և հարկէ դուրս գնալ շատ շուտով  
նախաճաշը մը պատրաստելու համար: Այս կերպով է որ ժամե-  
րը կ'անցնին արագ, յուզումնալի և ծոյլ, և ասի սա մէկ առա-  
ւելութիւն ալ ունի, որ երբ մարդ ուշ նախաճաշէ՝ ճաշելու  
կարիք չի մնար և պարահանդէսը—ուր գրեթէ ամեն իրիկուն  
կ'երթան—ընթերցով կը լմնայ ամեն բան: Նախա թէյ կը խը-  
մեն այլանդակ ամաններու (recipaut), բաժակներու (hanapes),  
ճարճական խեցեղէններու (ridrecomes), մէջ ամենն ալ կ'օտարած  
թափթփած փրթուճ (brie-à-brac), կոթուոտքը ելած և ճաթրդած  
խախուտ (eعرone) մէկ տունէ ուրիշ տուն տեղափոխուելներու  
միջոցին: Մօր և աղջիկներու հանդարտ անայլայլ կերպարանքը  
այս յուսահատութեան կացութեան մէջ հիանալի բան մ'է:  
Շիտակը անոնք ամեն ալ գլուխներուն մէջ տնարարութենէ զատ  
բոլորովին ուրիշ դադափարներ է որ ունին: Մէկը զուրկերու-  
նիի մը պէս սանտրուած է, միւսը անգլիացի պէպի (փաքիկ  
մանկան) մը պէս եւ տիկին Սիմէզը իւր կախօրրանի խորը իւր  
երբեմնի գեղեցկութեան երանութիւնով կ'ապրի: Գալով հայր  
Սիմէզին նա միշտ հիացած է: Բաւ է, որ իւր աղջիկներու սի-  
րուն ծիծաղը իմանայ բոլորովին և նա պատրաստ է ուրա-  
խութեամբ շարկուել՝ այս՝ ճամբայն կորուսած կեանքին ամեն  
ծանրութիւնները: Անոր է որ կը շիմեն քծնելով, «Հայրիկ, դըւ-



խարկի մը պէտք ունիմ... հայրիկ ինձ շրջագգեստ մը հարկաւոր է...» Երբեմն ձմեռը խիստ է. մերոնք այնքան ծանօթ յարաբերութիւններ ունին, այնքան հրաւերներ կ'ստանան... Բան չ'ունիս, հայրը երկու ժամ աւելի կանուխ կ'նկլէ և ծայրը ծայրին կը բերէ: Աշխատանոցին մէջ միայն կրակ կը վառի և բոլոր ընտանիքը հոն կը հաւաքուի: Եւ մինչդեռ այս աղջիկները իրենք իսկ կը ձեն ու կը կարեն իրենց հագուստները, մօրը կախօրրանը ճշալով կը ճօճէ և հայրը իւր escabeau-ին առջեւ աշխատանքէն վեր ելող մագլցումներ կ'ընէ:

Երբեք պատահել էք մի այս կիները ընկերութեան մէջ: Անոնց մտնելուն պէս շուկ մ'է կ'անցնի: Շատոնց է որ կը ճանչնան երկու մեծերը, բայց սոքա այնքան այնպէս հագուած, չքուած, զարդարուած են, այնքան թռան թռուրտան (pimpante), որ ալ չ'ես դիտեր ու պիտի առնէ զանոնք պարելու համար: Սոքա իրենց պզտիկ քոյրերուն և իրենց մօր երբեմն ունեցած յաջողութեան չափ յաջողութիւն ունին, ասոր աւելցուցէք՝ չնչին անգամ կրելու մէջ մի շնորհք, մէկ թող որ երթայ այնքան հիպոթոզ, չարածիճի, դէշ մեծցած տղու խինդ ու խօլ խնդուածքներ և սպանուհոյ մը պէս պէս հողմահարուելու ձեւեր... Հակառակ այս ամենուն՝ չ'են ալ կարգուեր: Բնաւ, ոչ մի հիպոթոզ չի կրցաւ դիմանալ անոնց տանը այն եղական կացութեան: Անօգուտ ծախքերու (gacher), խառնաշփոթութիւնը՝ պնակներու պակասը, հին ծակոտկէն գորգերու, խախուտ և ոսկէգօծը մազած ֆահերու (profusionը) յորդառատութիւնը, միշտ բաց դռներէն փչող (courant d'air) հոփի հոսանքները, աննիւթ տէրերու դռան զանգակը քաշելները կահաւորուած բնակարաններու սենեակի հագուստով և հողաթափերով այս օրիորդներու néglige էն, անհոգութիւնը, թափթափածութիւնը. ամենէն լուրջ դիտաւորութեամբ եկած փեսացուներն ալ կը վախցունէին: Ի՞նչ ընել ամեն մարդ չի կրնար համակերպել իւր մօտ ցկեանս կախ ու կառգած տեսնել ծոյլ անգործ կնոջ մը կախօրրանը:

Շատ կը վախնամ որ Սիմէզ օրիորդները բնաւ չի պիտի կրնան ամուսնանալ: Եւ սակայն հասարակութիւնը ժամանակ պահչելի առիթ մ' ունեցան ադ բանին հասնելու համար: Ընտանիքը Նորմանդիա փախել էր, և կը գտնուէր քաղաք մը, ուր լիք դատ, դատաւարութիւն, դատաւոր, նոտար և գործակալութեան պաշտօնեաներ կան: Հայրը հազիւ հոն հասած աշխատանք միտոնց: Արձանագործի իւր համբաւը օգտակար և զաւ իրեն և որովհետև այդ քաղքի մէկ հրապարակին վրայ իւր գործն եղող Գիւսթափ մէկ արձանը կար. նայիս որ տեղւոյն և-



րեւելիները ամեն ալ սկսան իրենց կիսարձանները ապսպրել: Մէկէն նայիս մայրը կախեց իւր կախօրբանը աշխատանոցին մէկ անկիւնը և այս օրիորդները սկսան փաբրիկ տօնախմբութիւններ սարքել: Մէկէն շատ յաջողութիւն ունեցան: Հոս, աղքատութիւնը, գոնէ, արքայքի հետեւանք բնական երեւոյթ մը կը նկատուէր և տեղաւորումին օդի մէջ առկաութիւնը՝ այս անգամ՝ գոյութեան օրինաւոր պատճառ մ' ունենալ կ'երեւար: Այս գեղանի պերճուհիները իրենք իսկ կը ծիծաղէին իրենց թշուառութեան վրայ: Բարիզէն փախել էին հետները առանց բան մ'առնելու և այդ օր ալ Բարիզէն ոչինչ հնար չէր բերել: Մեր օրիորդներու համար այս վիճակը, կացութիւնն ալ նոր հրապոյր մ'էր: Ասի մտաբերել կուտար սա ուղեւոր գնչուհիները որ կալուրայի կամ համբարանոցի մէջ կը սանտրեն իրենց գեղեցիկ մազերը և առուակէ մը կ'անյունին իրենց ծարաւը: Այն տեղի ամենէ նուազ բանաստեղծական երուակալութիւն ունեցողներն անգամ զանոնք կը բազդատէին Գօպլէնցի արքայքալներու, Մառի-Անթուանէթի արքունեայ տիկիներուն, որոնք, հապճեպ փախել էին, առանց կրնալ առնելու ոչ սանտր, ոչ սնգոյր, ոչ սենեկապանուհի, և ապրելու համար ստիպուած ամեն կերպ հնարքի դիմելու (expedients) և իրենք իրենց ծառայութիւնը ընելէ վարժուելով հանդերձ ֆրանսական արքունիքի նանրութեան (frivolité) մոտաիքին և այսօր ալ ևս անհետացած պչրուհիներու այնքան կծող ծիծաղը պահելով:

Ամեն իրիկուն խել մը նոտարի (basochien), փաստաբանի գրագիրներ կը լցուէին Սիմէզի աշխատանոցը. և վարձու դաշնամուրով մը նայիս բոլորեքեանք կը պարէին, կը վալսէին և սօթիչ կը խաղային—նորմանդիայի մէջ գեռ կը խաղան սօթիչը... «Երեւի վերջ իվերջը պիտի կարգւմ մէկը» կ'ըսէր իւրովի հայր Սիմէզը. եւ արդարեւ, եթէ առաջինը մեկնէր՝ բոլոր միւսները ետնէ ետն պիտի ամուսնանային: Դժբաղդաբար առջինները չի մեկնեցաւ թէև քիչ մնաց որ այնպէս ըլլար:

Այս օրիորդներու հետ բազմաթիւ վաւորներու մէջ, դատաստանական, նոտարական և փոխանորդական պարողներու այս խմբին մէջ, պարելու համար ամենէն կատաղին մի այրի փաստաբան էր, որ մեծ աղջիկան փեշերէն չէր զատուեր: Տանը մէջ զանի «առաջին պարող փաստաբան»ը կը կոչէին, յիշելով Մօլիէրի պալիները, և չիտակը պապա Սիմէզ տեսնելով թէ քաջը ինչպէս կը պտուտկէր իւր աղջկան հետ, ամենամեծ յոյսեր կը հիմնէր անոր վրայ: Բայց եկու տես որ գործի մարդիկը ամեն միւսներու պէս չ'են պարեր: Ասի, պարած միջոցին



լաւ մը կը խորհէր նաւ. «Սա Սիմէզներու ընտանիքը իրաւ որ հիւանալի է... Թոպալաւ... լալալա... բայց թող ուզածներուն պէս մզեն զիս... լալալա... լալալէս... Ես ոչինչիչի վերջնական որոշում չի պիտի տամ մինչև Բարիզի դռները չի վերաբացուին... Թոպալաւ... և մինչև չի հաւաքեմ հարկ եղած տեղեկութիւնները... լալալա...»

Այդպէս կը խորհէր «առաջին պարող փառաբանը» և արդարեւ Բարիզի պաշարումն ալ շատ չի տեւեց. նա կրցաւ տեղեկանալ ընտանիքի մասին և ամուսնութիւնը ջուրը ընկաւ:

Այն ժամանակէն իվեր խեղճ փոքրերը դեռ ուրիշ շատ մը պարագայի մէջ չ'աջողեցան բայց սա ոչ մի կերպով չի կրցաւ իրանգարել այս եզակի ընտանիքի ուրախութիւնը: Ընդհակառակը, քանի կ'երթան այնքան աւելի գուարթ են: Անցած ձմեռ երեք անգամ տուն փոխեցին. մի անգամ ուսնեցած չ'ունեցածները ծախեցին առին ձեռներէն, բայց նորէն անոնք կրցան երկու մեծ դիմակաւոր պարահանդէսներ տալ:

## Կ Ն Ո Ջ Ն Ա Մ Ա Կ Ի Մ Ա Ս Մ Ը

գտնուած

Նորք տամ sk լամ փողոցը.

... Նայիր, ինչպէս թանգի նստաւ ինձ արուեստագէտի մը հետ ամուսնանալու: Ահ սիրելիս, եթէ գիտցած ըլլայի... բայց երիտասարդ օրիորդները ամեն բանի վրայ այնքան եզակի զաղախարներ ունին: Երեւակայէ որ արուեստահանդէսի ժամանակ, երբ livret վրայ կը կարդայի այն հանդարտիկ Բարիզի տէ անտիի ծայրը գտնուող փողոցներու հեռաւոր հասցէները, կ'երևակայէի իաղապաւէտ, նստուկ, բոլորովին աշխատանքի և ընտանիքի նուիրուած կեանքեր, և կանխապէս զգալով թէ որքան նախանձոտ պիտի ըլլայի, կ'ըսէի իւրովի: «Ահա ինչու կ'ուզեմ էրիկ մը: Նա միշտ ինձ հետ պիտի ըլլայ: Մենք ամբողջ օրը միասին պիտի անցունենք. նա բոլորովին իւր նկարին կամ արձանին նուիրուած. ես անոր քով նստած կարդալով կամ կարելով աշխատանոցի ամիրոյի մթնոլորտին մէջ» խեղճ անմեղ, գնա, դէ, բոլորովին չէի գիտէր այն ատեն թէ ինչ է իսկապէս արուեստագէտի մ' աշխատանոցը և ոչ իսկ այն տեղ հանդիպելիքս եզակի ընկերութիւնը: Սա այնքան անամօթ կերպով բացառակ դիցունիներու արձանները տես-



նելով, երբեք չէի կենար մտածել որ կարող էին գտնուել կի-  
ներ, այդքան յանգուգն... Եւ թէ, ես իսկ... Առանց ասոր կը  
խնդրեմ հաւատա որ արձանագործի մը հետ կարգուել չի պիտի  
ուզէի։ Ա՛հ, բայց ոչ, օրինակի համար... պարտիմ ըսել որ հա-  
կառակ էրկանս արդէն հռչակաւոր անուան, հարստութեան և  
մեզ երկուսիս համար շինել տալու վրայ եղած գեղեցիկ ընա-  
կարանին, մեր տան մէջ ամենն ալ այս ամուսնութեան հակա-  
ռակ էին։ Ես, միայն ես որ ուզեցի զանի։ Նա այնքան պերճ,  
հիւսնայի, և քաղաքաւար (empresé) էր։ Իրաւ որ ինձ այնպէս  
կուգար որ քիչ մը չափազանց կը խառնուէր իմ արդուզարդիս,  
«Վերցուցէք տեսնեմ սա ձեր մաղերը սանկ մը, հա այդպէս...»  
և պարոնս կը զրօմնուր իմ գանգուր մագերուս մէջ գետեղել  
ծաղիկ մը այնքան մեծ արուեստով մը, որ մեր մեծ մօտիսթ-  
ներէն չի գիտեմ որն ալ ըլլար չէր կրնար աւելի լաւը։ Այդ-  
քան փորձութիւն մի մարդու մօտ, սոսկալի էր, այնպէս չէ  
մի... Ես պարտ էի չի վստահիլ... Վերջապէս, տեսնես պիտի,  
մտիկ ըրէ։

Նոր վերադարձել էինք մեր հարսանեկան ուղևորութե-  
նէն. մինչդեռ ես սա իմ այնքան լաւ կահաւորուած սիրուն  
բնակարանին մէջ—որ, ինչպէս գիտես, պզտիկ արքայութիւն  
մ'է—տեղաւորուելով զբաղած, էրիկս հազիւ վերադարձած սկը-  
սած էր աշխատիլ և իւր օրերը տանէն դուրս իւր աշխատա-  
նոցը կ'անցունէր։ Իրիկունը վերադարձին, ոգևորութեամբ  
իւր առաջիկայ ցուցահանդէսին մասին կը խօսէր ինձ. Նիւլթն  
էր «Հռոմայեցի տիկին մը բաղնիքէն կլլելու միջոցին», կը ցան-  
կար մարմարին վրայ արտայայտել մարմնոյն օդէն դաշկելով  
զգացած սարսուռը և նուրբ կտաւի մը թրջուածքը ուսերուն  
փակած և ամեն կերպ ուրիշ գեղեցիկ բաներ զորս չեմ յիշեր  
հիմա։ Խօսքը մէջերնիս, երբ ինձ իւր արձանագործութեան  
մասին կը խօսի միշտ լաւ մը չեմ հասկնար։ Չի նայած, որ  
այսպէս վստահութեամբ կ'ըսէի. «չատ սիրուն պիտի ըլլայ» և  
ինքզինքս կ'երեւակայէի արդէն, ալէնհրու նուրբ աւազին վրայ,  
էրկանս գործին դիմաց հիանալով, բոլորովին անարատ սպի-  
տակ, գեղեցիկ մարմար մը կանաչ ֆօնի վրայ, և կռնակիս կի-  
մանամ որ կը հծծին «հեղինակին կնիւր...»

Վերջապէս օր մը հետաքրքրեցայ գիտնալ թէ ուր էր  
մեր հռոմայեցի տիկնոջ արձանը. միտքս եկաւ երթալ էրկանս  
աշխատանոցը անակնկալ մ'ընելու անոր, և որու ուր տեղ ըլ-  
լա՞ն ալ դեռ լաւ չէի գիտեր։ Ասի իմ առաջին անգամ մինակ  
փողոց ելլելս էր և աշխատել էի գեղեցիկ ըլլալ, վերջապէս...  
Համեմուտ, պզտիկ պարտէզի դուռը, վարը դուռը կռնակի վրայ



բայց գտայ: Ուստի շիտակ ներս մտայ և մակարերէ մի անգամ իմ զգուհանքս ու քամահրանքս, երբ տեսայ էրիկս որմնագիրի մը պէս ճերմակ պլուզ մը հագած, գէշ սանտրուած, ձեռները ցեխաթաթախ, դիմացը կին մը, սիրելիս, մի խոշոր արարած, եռոտանիի մը վրայ կանգուն, գրեթէ մերկ, և այս կայութեան մէջ բոլորովին անայլայլ, ասես թէ բոլորովին բնական բան մ'էր ասի: Մի ամբողջ տգեղ հանդերձ ցեխով ցրձգնած, երկար քալելու յատուկ կոշիկներ, աւրուած փետուրով գլխարկ մը. այնտեղ անոր քով աթոռի մը վրայ նետուած էին: Այս ամենը շատ շուտով մը տեսայ, որովհետև, կը հասկնաս որ մէկէն փախայ, էթիէն կ'ուզէր կեցնել զիս, խօսել ինձի հետ, բայց նոզկանքի շարժումով մը յետ մղեցի անոր ցեխոտ ձեռները և վազեցի մօրս տունը, ուր կիսամուտ վիճակի մը մէջ հասայ: Կը մակարերես իմ մուտքս:

«Ահ, Աստուած իմ, զաւակս, ինչ է պատահել քեզ»:

Մօրս կը պատմեմ տեսածս, կ'ըսեմ անոր թէ ինչպէս էր այն ահռելի կնիկը և ինչպէս հագուած: Եւ կուլայի ու կուլայի... Մայրիկս շատ յուզուած կը փորձէ միխթարել զիս. կը բացատրէ որ ատի մի օրինակ *modèle* ըլլալու էր.

«Ինչպէս... բայց սա խիստ զանկի է ու... զիս կարգելէ առաջ այս մասին ինձ բան մ'ըսած չ'էին ու...»

Այդ միջոցին նայիս էթիէն ալ վրայ կը հասնի բոլորովին տակն ու վրայ և իր կարգին կ'աշխատի հասկցնել ինձ որ մօտէլ մը ուրիշ կանանց նման կին չէ եւ մնաց որ արձանագործ մը չի կրնար առանց անոր գործելու Բայց այս պատճառաբանութիւնները շատ չեն համոզեր զիս, և ես բացարձակապէս կը յայտարարեմ, որ ես ալ եւ չեմ կրնար ապրիլ այնպիսի էրկան մը հետ որ իւր օրերը կանցունէ գլուխ գլխու տուած այդկերպ կիներու հետ:

«Նայինք, բարեկամս, խեղճ մայրս որ ճիգ կ'ընէ ամեն բան կարողադրելու, միթէ կնոջ նկատմամբ անյարմար դիրքի մը մէջ չի գտնուելու համար. չէ՛ք կրնար արդեօք այդ մի և նոյնին համար օրինակի համար ատոր նմանը սանկ. մէկ խաւաքարտէ օրինակէ մը օգտուիլ»:

Էրիկս կատաղութենէն ընչացքը կը խածէր. «բայց ադ ըսածդ անկարելի է սիրելի մարիկս»:

Սակայն, սիրելիս, ինձ կը թուի թէ... նաեւ մեր մօտիւթները խաւաքարտէ գլուխներ ունին որոնցմէ կ'օգտուին գլխարկներ շինելու համար... Լաւ ուրեմն ինչ որ կարելի է գլխուն համար ընել չէր մի կարելի ընել նաեւ...»

Երեւի թէ անհնար էր ինչ որ էթիէն փորձեց երկարօրէն



մեղ բացատրելու համար. գործածելով ամեն կերպ թէքնիք մասնագիտական ասութիւններ և մանրամասնութիւններ. ճշմարիտ որ շատ դժբաղդ երեւոյթ մ'ունէր. Մէկ կողմէն արցունքս կը սրբէի միւս կողմէն ալ աչքիս ծայրով անոր կը նայէի, և լաւ կը տեսնէի որ իմ վիշտս շատ կը ցաւեցնէր անոր սիրտը. Վերջապէս մի անհատնում վիճաբանութենէ յետոյ համաձայնեցանք որ քանի մօտէլը անհրաժեշտ էր, ամեն անգամ որ դար, ես ալ հոն պիտի գտնուէի. Աշխատանոցին մէջ ալ ճիշտ տեղ մը կար առանձին և յարմար ուրկէ ես պահուած կարող էի նայել առանց տեսնուելու. Հիմի պիտի ըսես, որ այս կերպ նախանձոտ ըլլալը և նախանձոտութիւնը ցուցնելը ամօթ է. Բայց նայէ սիրունիկս այս յուզումներէն անցած ըլլալու եւ մարդ անոնց մասին խօսիլ կրնալու համար:

Հետեւեալ օրը մօտէլը պարտ էր գալ. ուրեմն քաջութիւնս երկու ձեռքովս ըսնած կը զեանդուիմ օթեակիս մէջ, պայմանաւ որ եթէ ամենափոքրիկ հարուածով մը զարնէի տախտակորմին էրիկս պիտի դար ինձ մօտ. Հազիւ փակուած էի անա նախօրդ օրուան տղեղ մօտէլը եկաւ տարօրինակ սանդրուածքով մը (attifée): Աստուած գիտէ ինչպէս, այնպիսի թշուառի թուռնիւով մը որ ինքիբնա հարցուցի ինչպէս նախօրդ օրը կրցել էի նախանձել կնոջ մը մասին որ առանց սպիտակ թենոցներու և կանաչ ծոպերով հին շալով կ'երթար փողոցը: Է՛հ ուրեմն, սիրելիս, երբ տեսայ այս արարածը աշխատանոցին մէջը շալը մէկդի, շրջազդեանք մէկալ դին նետելը և հանուելը այն անհոգութեամբ այն անամօթութեամբ, այնպիսի մի տպաւորութիւն գործեց վրաս, որ ես չեմ կարող ըսել քեզ. Բարկութիւնէս կը խեղդուէի... Շուտով կը բախտեմ տախտակորմին... Էթիէն կը հասնի, կը դողամ, թալկաղել եմ. քիչ մը կը ծաղրէ զիս, կ'ապահովացնէ զիս և գործին կը դառնայ... հիմի կ'ինք կիսամերկ ոտքի է և իւր ձուկ մագերը քակուած փայլուն ծանրութեամբ մը կոնակն ի վար կը թափին: Քիչ մ'առաջուան արարածը չէր ալ եւս այլ հակառակ իւր դէմքին յոգնածութեան և հասարակութեան արձան մը գրեթէ. Սիրտս կը սեղմուէր. Սակայն բան մը չեմ ըսեր. Մէկ մ'ալ էրկանս ձայնը կ'իմանամ որ կ'ըսէ. «Ձախ սրունքը... Առաջ բերէք ձախ սրունքը...» Եւ օրովհետեւ մօտէլը լաւ չի հասկըցաւ, Էթիէն անոր մօտեցաւ. և... Ահ, այդ բոպէին չի կրցայ զիմանալ ալ ես. կը զարնեմ տախտակորմին. Էթիէն չիմանար, նորէն կը զարնեմ, ամուր կատաղութեամբ կը զարնեմ. Այս



անգամ կը վազէ յօնքը քիչ մը պոստած և աշխատանքին ջերմով:

«Նայի՛նք, Արմանտս... քիչ մը՝ դատողութիւն...» և ես բոլորովին արտասուս շարժած, գլուխս կը կրթնցունեմ անոր ուսին. «Ինչ ընեմ, տկարութիւն է... չեմ կրնար... չեմ կրնար»... Այն ատեն յանկարծ, առանց ինձ պատասխանելու դարձաւ աշխատանոցը, նշանացի ըսաւ այն գանելի կնոջ, որ հագուեցաւ և մեկնեցաւ:

Քանի մ'օր էթիէն չի գնաց աշխատանոց, ինձ մօտ կը մնար, ալ դուրս չէր ելլէր. մինչև իսկ բարեկամները տեսնել չէր ուզէր, թէն շատ բարի բայց տխուր: Մի անգամ խիստ վախկոտ կերպով հարցուցի. «Ինչ ալ ես չի պիտի աշխատիս մի», որուն պատասխանն ստացայ. «Առանց մօտէլի չ'աշխատուիր»: Ալ պնդելու քաջութիւն չ'ունեցայ, վասն զի կ'զգայի թէ որքան յանցաւոր եմ և նա բոլորովին իրաւունք ունէր ինձ դէմ ռիատելութիւն ունենալու: Սակայն, գործով, փափկութեամբ վերջապէս համոզեցի զինք որ վերադառնայ աշխատանոցը և լմնցնէ արձանը. սոսկ...ըը ինչպէս ալ կ'ըսեն, երեւակայութեամբը. կարճ ըսեմ, մօրս ըսած կերպը: Ես ասի բոլորովին կարելի կը գտնէի բայց խեղճ տղան շատ ցաւ ունէր: Ամեն իրիկունն տուն կը վերադառնար, թթուած, վհատած, գրեթէ հիւանդ: Անոր քիչ մը սիրտ տալու համար կ'երթայի ստէյլ զինք տեսնելու: Միշտ կ'ըսէի. «Հիանալի է» Բայց բաննայն է որ արձանը առաջ չէր երթար: Չի գիտեմ մինչև իսկ թէ կ'աշխատէր անոր վրայ: Երբ աշխատանոցը կը հասնէի, կը տեսնէի որ գահաւորակին վրայ երկնցած էր և կը ծխէր և կամ հողի զընտակներ շինելով կատաղի կերպով կը նետէր դիմացի պատին:

Օր մը կէս օրէն յետոյ էր, որ նորէն հոն էի և կը տեսնէի չարաքաստիկ հոռմայեցի տիկինը, կիսով չափ մը նախապատրաստուած, այնքան երկար իւր անհատնում բաղնիքէն ելլելով, որ ցնորական գաղաբար մը անցաւ միտքէս: Հոռմայեցին գրեթէ իմ հասակս ունէր կարելի է թէ վերջապէս ես կրնայի...

«Այն ինչպէս բան է սա գեղեցիկ սրունք ըսածնին», հարցուցի յանկարծ էրկանս:

Խիստ երկար կերպով բացատրեց ինձ, ցուցնելով այն ինչ որ կը պակսէր դեռ իր արձանին և զոր չէր կրնար ընել առանց մօտէլի... Խեղճ տղայ, երբ ասի կրտսեր այնպէս ցաւագին երես մ'ունէր... Գիտես ինչ ըրի... չիտակը քաջացայ և ինչ կ'ըլլայ թող ըլլայ, գետինը քարշ ընկած կտաւը առի, գնացի օթեակիս մէջ, յետոյ կամացուկ մը առանց բան մ'ըսելու, երբ



Նա կեցել դեռ իւր արձանին կը նայէր, եկայ դուրս և կայնեցայ estrade-ին վրայ ճիշտ այնպէս պլլուած և այն դիրքով, որով տեսել էի այն զգուելի մօտէլին կեցուածքը... Ահ, սիրելիդ իմ, երբ որ գլուխը բարձրացուց ինչ յուզումս իմագալու և լալու բաղձանքս միանգամայն բռնեց, կարմրել էի... և այն անթած մուսկիներ զոր ամեն տիէ կարկտել հարկաւոր էր... Միւնոյն է. էթիէն այնպէս հիացած երեւոյթ ունէր որ իսկոյն սիրտս հանգստացաւ: Մտածէ միանգամ սիրելիս, որ եթէ անոր ըսածին հաւատամ...

### Մ Ե Ծ Մ Ա Ր Դ Ո Ւ Մ Ը Ա Յ Ր Ի Ն

Երբ որ իմացուեցաւ որ վերստին կը կարգուի, մարդ չի զարմացաւ: Մեծ մարդը հակառակ իւր հանճարին, կարելի է նոյն իսկ իւր հանճարին պատճառաւ տամանհինգ տարի քմահաճոյքներէ և ամբողջ Բարիզը զբաղեցնող, գլորդեցնող fanteaisie ներէ անցած մի անտանելի կարծր կեանքով ապրեցնել տուած էր զանի: Փառքի մեծ արահետին վրայ ուր նա յաղթական քայլեր էր և ամենայն արագութեամբ՝ ըստ անոնց պէս որ երիտասարդ պէտք էր որ մեռնէին. նա, կինը, կեանքին մէկ անկիւնը նստած, վախկոտ ու խոնարհ, հետեւած էր նմա ամեն բոպէ թաքուն սրտադողով բաղխումի մը սպասելով: Երբ որ կը զանգատէր, նայիս ազգական և բարեկամ ամենն ալ իր դէմ էին...

«Յարգեցէք անոր տկարութիւնները, կ'ըսէին անոր, ադոնք աստուածի մը տկարութիւններն են: Մտածեցէք որ ձեր էրիկը միայն ձեզ չի պատկաներ. նա ձեզմէ աւելի երկրին, գեղարուեստին և ընտանիքին կը պատկանի...: Եւ ո՞վ զիտէ թէ սա ձեր անոր երեսին տուած պակասութիւններէդ չ'է որ մեզ համար մէկ մէկ գլուխ գործոցներ ծնան...» Վերջը սակայն, այնքան համբերել համբերելէն յօգնած, կինը ալ ապստամբեցաւ, ցաւեցաւ, և անիրաւութիւններ ըրաւ. այնչափ որ մեծ մարդուն մեռած վայրկենին, իրարմէ բաժնուելու համար դատարան գնալու վրայ և իրենց հռչակաւոր գեղեցիկ անունը գայթակղալի լրագիրներու երրորդ երեսին վրայ քարշ տալու վրայ էին:

Այս դժբաղդ միութեան յուզումներէն յետոյ, վերջին հիւանդութեան պատճառած մտահոգութիւնները և մահուան վաղահաս հարուածը, որ վայրկենի մը համար վերարթնացուցել էր



նախկին աղապատանքը, իւր այրիութեան առաջին ամիսները նայիս երիտասարդ կնոջ համար ջերմութիւններու և ծովի բաղնիքներու գիւղազնացութեան մը հանդարտեցուցիչ և փրկարար ազդեցութիւնն ունեցան: Ստիպուած աշխարհէ քաշուելը, խաղաղած ցաւին հանդարտ հրապոյրը, նայիս այդ երեսունհինգ տարուան հասակին տուին մի երկրորդ նոր երիտասարդութիւն, գրեթէ այնքան յանկուցիչ որքան առաջինը: Սա ալ կայ որ սուերը շատ լաւ կը վայելին իրեն, աւելցուցէք ասոր կեանքի մէջ մեծ անուն մը կրելու պատիւովը առանձին մնացած կնոջ քիչ մը հպարտ կացք ու կեցուածքը: Մեռնողին փառքին մասին վերին աստիճան հոգատար, սա այն փառքին մասին, որ իրեն այնքան արցունք թափել տուել էր և որ հիմի գերեզմանին սև հողով անած հրաշագեղ ծաղկի մը պէս օր օրի կը մեծնար, կը տեսնէին զինքը իւր երկար սև քօղին մէջ պլլուած, թատրոնի տնօրէններու, տպագրապետներու քով, իւր էրկան օրէրանները վերստին ներկայացնել տալու և անոր անկատար ձեռագիրները և յետ մահու գործերը տպագրել տալու գործերուն հսկելով և այս ամեն իւրաքանչիւրին մանրամասնութիւններուն համար տեսակ մը հանդիսաւոր խնամք և կերպ մը սրբարանի պատկառանք տածելով զբաղած:

Ճիշտ այս պահուն է որ երկրորդ էրիկը պատահեցաւ նմա: Սա ալ երաժշտապետ էր, գրեթէ անձանօթ, վախերու, մեղեդիներու և երկու փոքրիկ օրէրաններու հեղինակ, որոնցմէ մասեր միայն, զմայելի կերպով տպագրուած, աւելի ծախուել էին քան խաղացուել: Հաճելի դէմքով մը և լաւ հարստութիւնով մը զոր ժառանգել էր բոլորովին բաղբենի մի ընտանիքէ: Սա, հանճարի մասին ունեցած ամեն դերադոյն յարգանքէ վեր, հոշակաւոր մարդերու հետաքրքրութիւնը և տակաւին երիտասարդ արուեստագէտներու պարզամիտ ոգեւորումներն ունեցող մէկն էր: Ասոր համար է որ երբ իրեն ցուցուցին վարպետին կնիկը, մէկէն շլացում մ'ունեցաւ. կարծես թէ փառաւոր մուսային պատկերն իսկ էր որ իրեն կ'երեւար: Մէկէն սիրահարեցաւ, և այրին ալ, որ հիմի ալ ևս նորէն ընկերութեանց մէջ՝ նորէն վերերեւնալ սկսած էր, ըրաւ չ'ըրաւ ինքզինքը անոր տունը ներկայացնել տուաւ Հոն, տան ամեն անկիւններուն վրայ սաւառնող հանճարի մթնոլորտէն՝ առաւել ևս բորբոքեցաւ իւր ոգեւորութիւնը: Վարպետին կիսարձանը կար հոն, դաշնամուրը՝ որուն վրայ նա հեղինակել էր երբեմն իւր երկերը: Բոլոր կարասիներու վրայ, նայիս, անոր օրէրաններու համաժուլութիւնները (partition) ցիւ ու ցան, որոնց նայած ատենդ անգամ քաղցրանոյշ նուագի տպաւորութիւնը կ'ընեն,



ասես թէ իրենց կիսաքայ երեւներու մէջէն, գրուած նախադասութիւնները երաժշտական արձագանքներ կուտային... Որքեւայրիին ճշմարիտ որ շատ իրական հրապոյրը, այս լուրջ և անպաճճոյ յիշատակին մէջ, որ իրեն վայլող շրջանակի մը պէս կ'երեւար, բանը լմնցուց և խենդի պէս սիրահար ըրաւ զանի։

Երկար վարանումներէ յետոյ, բարի տղայն ալ չի գիտացաւ և սկսաւ դուրս տալ սէրը, բայց այնպիսի երկչոտ և խռնարհ բառերով որ... «Գիտէր թէ, որքան աննշան բան մ'էր ինք այն կնոջ համար։ Սա լաւ կը հասկնար, որ իւր այնքան համբաւամեծ, փառաւոր անունը փոխելով իրենիին հետ, որքան ցաւ պիտի զգար...» Եւ ուրիշ հազար այս կերպ պարզամտութիւններ։ Խորհեցէք մի անգամ, որ կինը, իւր սրտին խորէն շատ ու շատ շողորորթուած կը զգար զինքը այս կերպ յաղթանակի մը համար, բայց կանացի չ'արածճիւթեամբ՝ կոտորած սրտի կատակերգութիւնը խաղաց, և չ'արժեցնող կերպեր ծախելով, շատ ապրածի, և կեանքն վերսկսելէ յուսահատած կնոջ հովեր սկսաւ առնել։ Եւ ինք, որ իւր մեծանուն էրկանը մեռնելէն ի վեր իրապէս աննման հանգստութիւն մը կ'զգար, դեռ արցունքներ գտաւ անոր վրայ լալու, խանդավառ ոգևորումներ անոր մասին խօսելու համար։ Եւ, այս ամենը, պարզ է, ուրիշ արդիւնք չ'ունեցաւ բայց եթէ աւելի եւս զըրգուել, պերճախօս, համոզակիր ընել իւր պաշտողը։

Կարճ կապեմք, այս խիստ այրիութիւնը ամուսնութեամբ մը վերջացաւ. բայց այրին չի հրաժարեցաւ և—չի նայած որ կարգուած—առաւել քան երբէք մեծ մարդուն այրին մնաց, լաւ հասկնալով, որ յաչս իւր երկրորդ ամուսնոյն յայտնաբերուող ամբողջ հմայքը։ Եւ որովհետեւ այրին ինքզինք աւելի նուազ և ըրիտասարդ կ'զգար, արգելելու համար որ նա վերջիվերջոյ աչքը չի բանայ ալ որքան կրնար արհամարհանքով, կերպ մը անորոյ ղթացողութիւնով, իրմէն վար մէկու մը հետ կարգուածի մի անբացատրելի և վիրաւորիչ սրտացաւով վերաբերուեցաւ անոր հետ։ Բայց սա չէր վիրաւորուէր, ընդհակառակը։ Այնքան խոր համոզուած էր ինք իւր ստորութեան մասին, որ բոլորովին բնական կը գտնէր, որ այնքան մեծ մարդու մը յիշատակը այնպէս տիրաբար հաստատուած ըլլար անոր սրտին մէջ, եւ կինը՝ զանի՝ այդ խոնարհ ծառայի դիրքին մէջ անխախտ պահելու համար, երբեմն կը հանէր և կը կարգար անոր սիրոյ նամակները զորս մեծ վարպետը գրել էր իրեն զարպաս ըրած ատենները։ Դէպի անցեալը այս վերադարձը, տաան և հինգ տարիով մը աւելի երիտասարդ կը ցուցնէր զինքը և անոր կը տար գեղեցիկ, սիրուած, և սիրային ամեն ներբողնե-



բու ընդմէջէն նայուած, կնոջ ինքնավստահութիւնը և գրուած խանդավառութեան հիանալի չափազանցութիւնը, եթէ այն ժամանակէն ի վեր փոփոխուել էր, իւր նոր էրիկը հոգն անգամ չէր ընէր, ուրիշի մը հաւատքովը կը պաշտէր զանի, և ագոյժ չի գիտեմ ինչ եզակիան ունայնասիրութիւնը մը կը յագեցնէր, Իրեն այնպէս կը թուէր թէ որ այն խանդավառ պաշտումները իրեն իննսրուն կը կցուէին և ինք սիրային մի ամբողջ անցեալի ժառանգն էր եղած։ Տարօրինակ զոյգ, Հետաքրքրական էր ընկերութեան մէջ տեսնել զանոնք, Երբեմն թատրոնը կը նշմարէի զանոնք, Մարդ պիտի չի կրնար ճանաչել սա այն երկչոտ և վեհերօտ կինը որ երբեմն մահաքոօթն կ'ընկերանար, կորած այն ահագին շուքին մէջ զոր մեծ վարպետը կը ձգէր իւր շուրջը, Հիմի, գլխամբարձ համարձակ կ'երևար իւր օթեակին եզերքը և բոլոր ակնարկները իրենին հպարտութեան վրայ դարձնել կուտար։ Ասեա թէ իւր առաջի էրկան լուսապսակը կը կրէր գլխին վրայ և որուն անունը կերպ մը մեծարանքի ձայնի կամ կշտամբանքի մը պէս կը հնչէր իւր շուրջը։ Միւսը, նորը, քիչ մը ետևով նստած կեանքի մէջ զոհուածի արտայայտութիւնով, կը դիտէր անոր ամեն շարժումները, ու շաղիւր բոպէապէս անոր ծառայելու համար։

Իրենց տան մէջ՝ կեցութեան այս ալլանդակութիւնը առաւել ևս նկատելի էր։ Կը յիշեմ այն երեկոյթը որ իրենց ամուսնութենէն տարի մը յետոյ էր որ տուին։ Էրիկը կը պտտէր հրաւիրեալներու հոծութեան մէջ տեղ, հպարտ և քիչ մը շուտում իւր տունը այդքան մարդ հաւաքուած տեսնելով։ Կնիկը, չ'արժեցնող, մեղամաղձոտ երեկոյթով, վերերէն, այդ իրիկուն՝ ալ մեծ մարդու որբնայրին էր, այնքան որմէ աւելին ալ չէ կարելի ըլլալ։ Նա այդ իրիկուն էրկանը՝ մասնաւոր կերպով մը, սանկ, ուսին վրայէն կը նայէր՝ զանի կոչելով «Իմ խեղճ բարեկամ»։ Ընդունելութեան բոլոր գլխացաւանքը անոր շալկեցնելով, կարծես ըսել կ'ուզէր. «Դուք ասկէ զատ ուրիշ բանի յարմար չէք»։ Իւր բոլորովըր առել էին երբեմնի մտերիմները, սա անոնք որ վարպետին փայլուն սկիզբին, անոր մաքառումներուն և յաջողութիւններուն ներկայ եղել էին։ Նայիս կ'ալէվլէր (mimander) կը կոտրտէր անոնց հետ, փոքրիկ աղջիկ մը կըլլար։ Եւ անոնք ամենն ալ ճանչցել էին զանի այնքան փոքր որ գրեթէ ամենն ալ զանի «Անայիս» սոսկական անունովը կը կանչէին։ Բանասէրներու վեհաժողովի մը պէս բան մ'էր, որուն կը մերձանար խեղճ էրիկը և յարգալից կերպով մտիկ կ'ընէր իւր նախորդին մասին խօսուածները։ Կը յիշէին ազատ գործերու առաջին անդամի ներկայացումները, սա այն



կռուի երեկոյթները որոնք գրեթէ ամենն ալ վաստակուած էին, ապա կը խօսէին մեծ մարդուն մտքի տարօրինակութիւններուն, խելայեղութիւններուն, առանձնասիրութիւններուն (manie), անոր աշխատելու կերպերուն վրայ. օրինակ սա այն մէկը, ըստորում, վարպետը ներշնչում ունենալու համար կ'ուզէր որ կինը բոլորովին հագուած զարդարուած և ուսամբերկ իւր կողքին գտնուէր... «Անայիս, կը յիշէք»։ Եւ Անայիս, կը հառաչէր, կը կարմրէր...

Այն ժամանակէն կ'սկսէին իւր սիրահար խաղերը, Սալօ-նաուօլը մանաւանդ, ամենէն խանդավառը որուն դուռն ընդ մէջէն կանցնէին լուսնին շողերը, վարդերուն բոյրանոյշը և սոխակներու դայլայլին թրիլը։ Ոգևորին մէկը ելաւ դաշնամուրին առջև և ընդհանուր յուզումի ինքնամիտփման մէջ նուազեց զանիւ։ Այն հրաշալի կտորին վերջին նօթերուն՝ կինը յարտասուս շարժեցաւ։ «Ի՜նչ ընեմ, չեմ կրնար դիմանալ, երբէք չեմ կրցած առանց լալու մօտիկ ընել այդ կտորը»։ Վարպետին հին բարեկամները իրենց համակրալից ցաւակցութիւններով չըջապատելով այրին, յուզարկաւորութիւններու հանդէսներու ժամանակ եղածի պէս կարգով կը դային անոր ձեռքը սեղմել։

«Օ՛հ, ծն, Անայիս, քաջացիր»։

Եւ ամենազուարճալին ան է որ հիմիկու էրիկը, կ'ուզը մօտ կանգուն, յուզուած միջնչև ծուծը, ինքն ալ ձեռքի սեղմումներ կը բաժնէր եւ ցաւակցութենէն իրեն բաժին կ'առնէր։

«Ի՜նչ հանճար, ի՜նչ հանճար» կըսէր, աչքերուն արցունքը չորցնելով։

Ասի թէ զաւեշտական և սրտաշարժ էր միանգամայն։

## Ս Տ Ա Խ Օ Ս Կ Ի Ն Ը

Կեանքիս մէջ միայն մէկ կին սիրել եմ, կ'ըսէր մեզ օր մը, Տ... Բարիդ կատարեալ երջանկութեան, հանդարտիկ և բեղմնաւոր ուրախութիւններ ու հինգ տարի անցուցի անոր հետ։ Անոր կողքին նստած ատենս աշխատանքը այնպէս դիւրին կուգար ինձ որ կրնամ ըսել որ, այսօրուան իմ հոգակս անոր կը պարտիմ։ Անոր հանդիպած օրս իսկ ինձ այնպէս թուեցաւ որ նա միշտ իմս էր եղել։ Իւր գեղեցկութիւնը, իւր բնաւորութիւնը իմ բոլոր երազներուս համապատասխան էին։ Այս կինը բնաւ զիս չի լքեց, ինձ մօտ բազկացս մէջ, զիս սիրելով մեռաւ...։ Է՛հ ուրեմն, երբ անոր վրայ կը մտածեմ, կը բարկա-



Նամ: Եթէ աշխատեմ երևակայել զանի աջակէս ինչպէս հինգ տարի տեսայ զանի, իւր բարձր լեցունկէկ հասակովը, իւր ոսկեզօծ դալկութիւնով, արեւելեան հրէուհու իւր դիմագիծերը, երեսին թեթեւ գերութեանը մէջ կանոնաւոր, իւր դանդաղ խօսուածքով՝ թաւակերպ՝ ինչպէս իւր ակնարկը. եթէ աշխատեմ այս հեշտագին տեսիլքին մարմին մը տալ, անոր համար է որ կը ցանկամ լաւ եւ կարենալ ըսել անոր, «կ'ատեմ զքեզ»:

Անոր անունը Գլոթիլտ էր: Այն բարեկամին տունը ուր մենք իրար պատահել էինք նա ծանօթ էր տիկին Տըլօշ անունով եւ կ'ըսէին որ տարահետու ուղեորութեանց նաւապետի մը կինն էր: Արդարեւ շատ ուղեորութիւններ կատարածի մ'երեւոյթն ալ ունէր. խօսակցած ժամանակ, կը պատահէր որ յանկարծ կ'ըսէր. «Երբ որ ես թամբիգօ էի... կամ անգամ մը Վալփարաիզօյի նաւահանգիստին մէջ»... Ասի մէկդի, իւր դարձուքներուն, իւր խօսելուն մէջ թափառական կեանքը մատնող ոչինչ չէր երևար, ոչինչ որ կարողանար մատնել՝ անկարգութիւնը, իսկոյն եւ եթ մէկնեւներու եւ յանկարծ ժամանակներու հապճեպը: Բարիգունի էր. կատարեալ ճաշակով հագուել գիտէր, առանց սա կարգ մը պուռնուզներու եւ սառաքիներու որ ծովային մարդոց եւ սպայներու յաւիտենապէս ճամբորդութեան մէջ գտնուող կիները մէկէն զանազանել կուտան մեզ:

Երբ որ զգացի որ կը սիրէի զանի, իմ առաջին եւ միակ զաղափարս զանի ամուսնութեան խնդրելը եղաւ Մէկը իմ մասին անոր խօսեցաւ նա պատասխանեց որ մտադիր էր բնաւ վերստին չ'ամուսնանալ: Այդ օրէն իսկ աշխատեցայ անոր չի պատահել, եւ որովհետեւ միտքս ուշքս չափազանց առնուած էր անորմով՝ հանգիստ չէի կարողանար նոյն իսկ ամենափոքր աշխատանքով մը զբաղիլ, որոշեցի ճամբորդել: Ուղեորութեան պատրաստութիւններս ըրել էի, երբ, առաւօտ մը, իմ բնակարանին մէջ իսկ, դեռ բաց մնացած կանկարսիքի եւ ցիր ու ցան պայուսակներու սնտուկներու մէջ տեղ, մեծապէս ապշեցայ տեսնելով տիկին Տըլօշի մտնելը:

«Մնչո՞ւ կը մեկնիք, ըսաւ քաղցրօրէն... Անոր համար որ կը սիրէք զիս: Ես ալ կը սիրեմ զձեզ... միայն (աս կէտիս, նորա ձայնը դողաց քիչ մը) միայն, ես ամուսնացած եմ: Եւ նա պատմեց ինձ իւր պատմութիւնը:

Սիրոյ եւ լքումի մի ամբողջ վէպ: Էրիկը կը գինովեար եւ կը ծեծէր զինքը: Երեք տարի կենակցելէ յետոյ բաժանուել էին: Իւր ընտանիքը որոյ մասին շատ հպարտ կերեար, մի բարձր դիրք ունէր Բարիզի մէջ, բայց ամուսնանալէ ի վեր զինքը ընդունել չէին ուզեր: Մեծ բարբոնապետին թոռն էր



ինքն՝ իւր քոյրը մի վախճանեալ բարձրաստիճան սպայէ այրի մնալով Սէն-Ժէոմէն անտառին ընդհանուր պահապանին հետ վերամուսնացած էր։ Գալով իրեն, ինք շնորհիւ իւր նախնական կատարեալ և շատ խնամակալ կրթութիւնն առած ժամանակ զարգացուցած իւր մասնաւոր տաղանդին՝ ապրուստի աղբիւր մը ճարել էր։ Շոտե տ'Անթէն, Ֆոպուռ Սէնթ Օնօէ թաղերու հարուստ տուներու մէջ դաշնամուրի դասեր կուտար և հանգիստ կերպով ապրելու համար բաւական ստակ կը վաստկէր...

Պատմութիւնը սրտաշարժ էր. բայց քիչ մը երկար, լիք սա սիրով՝ նոյն բանը վերստին ասելներով և անհատնում միջադէպերով որոնք խօսի խառնակութիւն մը կ'ընեն (embroussailler) կանացի բանախօսութիւնները։ Ասոր համար ալ բազմութիւ օրեր տեւց այս պատմութիւնը։ Ավընիւ տը լիմբէռաթօիս արահետը լռիկ փողոցներու և հանգարտիկ մարմարներու մէջ տեղ մի փոքրիկ տուն վարձել էի մեզ երկուսիս համար։ Հոն այն տեղ մէկ տարի կարող էի անցունել զանի մտիկ ընելով, անոր երեսին նայելով, առանց բռնէ մ'իսկ աշխատելու մասին մտածելու։ Նորէն՝ նա ինքն եղաւ որ զիս ուղարկեց աշխատանոցս, և ես չի կրցայ արգելել զինք իւր տուած դասերը թողուլ։ Իւր կեանքի մասին այն արժանաւորութիւնը որուն համար այնպէս հոգատար էր, շատ կը զպէր սրտին։ Կը հիանայի այն հոգուն վրայ, ինք զինքս քիչ մը ստորացած զգալով իւր անդրդուելի կամքին առջև որ աշխատանքէ զատ ուրիշ ոչինչի պարտական մնալ չէր ուզէր։ Ուրեմն օրն ի բուն մենք բաժնուած էինք և միայն երեկոյները կը միանայինք փոքրիկ տան մէջ ի՞նչ երջանկութիւնով տուն կ'երթայի, ինչպէս անհամբեր կ'ըլլայի երբ նա ուշանար դալ և որպէս ուրախ երբ զանի ինձմէ առաջ եկած կը գտնէի հոն։

Բարիւր մէջ իւր արշաւներու միջոցին առած փունջեր և հազուադիւտ ծաղիկներ կը բերէր ինձ։ Ստէպ կ'ստիպէի զինքը որ մի ընծայ ընդունի ինձմէ, բայց նա կ'ըսէր որ ինք ինձմէ հարուստ էր, և բանն ալ ան է, որ իւր դասերը իրաւ որ շատ ստակ տալու էին իրեն, որովհետեւ նա միշտ թանգ արժէք պերճութեամբ կը հաճուէր, և սեւերը, որոնցմով նա, գեղեցկութեան և զոյնի մի առանձին պէրողութեամբ կը պարուրուէր, մերթ թաւչի անփաղլութիւնը մերթ անտուօի և կուպրի ցոլունութիւնը ունէին (luisant) և՛ ասուեռեւիլ ժանեակներու շեղջակոյտերով կը զարգարուէր, ուր, զարմացկոտ ակնարկը, մի առերեւոյթ սլարգութեան տակ, կանացի պերճութեան մի ամ-



բողջ աշխարհ կը տեսնէր միմիակ գոյնի մը հազարան անդրա-  
փայլումներուն մէջ:

Մնաց որ իւր արհեստն ալ յոգնեցուցիչ ոչինչ չ'ունէր՝  
կ'ըսէր ինք, իւր բոլոր աշակերտութիւնները, սեղանապետներու  
և դրամատէրներու աղջիկներ, կը պաշտէին և կը յարգէին  
զինքը, և քանիցս անգամներ ինձ ցոյց տուաւ ապարանջան մը,  
մատնի մը, զոր իրեն տուել էին կ'ըսէր, իւր մասնաւոր խնա-  
մոցը համար: Աշխատանքի ժամերէն դուրս բնաւ իրարմէ չ'էինք  
բաժնուէր և ոչ մի տեղ չ'էինք երթար: Միայն կիրակի օրերը  
Սէն-Ժէոմէն կ'երթար քոյրը՝ ընդհանուր պահապանին կնիկը  
տեսնելու, որուն հետ հաշտուել էր կ'ըսէր: Մինչև կայարան  
կ'ընկերանայի իրեն: Իրիկունն ալ կը վերադառնար, և յաճախ,  
երկար օրերուն, ճամբին վրայ դառնում կայարաններէն մէկուն  
մէջ, ջրին եզերքը, կամ անտառին մէջ տեղ մը ժամադիր կը  
լինէինք: Ինձ կը պատմէր թէ տղայքը ինչ լաւ առողջ երե-  
ւոյթ ունէին, և ընտանիքը ինչպէս երջանիկ էր: Ասի իմա-  
նալով սիրտս կը խշխշար իրեն համար որ ճշմարիտ ընտանիքէ  
մը առ յաւետ զրկուած էր, և ասոր վրայ գուրգուրանքս կը  
կրկնապատկէի անոր մոռցնել տալու համար այն դժուար  
կացութիւնը, զոր իրենքինն պէս հոգի մը անշուշտ դառնա-  
պէս կ'զգար:

Աշխատանքի և վստահութեան ինչ երջանիկ ժամանակ:  
Ոչինչի մասին չէի կասկածեր: Ինչ որ կ'ըսէր, այնքան բնա-  
կան, այնքան իրաւ կ'երեւար ինձ: Միակ բանի մը մասին կը  
մեղադրէի զինքը: Երբեմն ինձ խօսած ատեն իւր աշակերտներու  
ընտանիքներու այն տուններու մասին ուր կ'երթար, կնիկա-  
դրեալ մանրամասնութիւններու, երեւակայական դաւադրու-  
թիւններու մի ամբողջ առատութիւն է, որ կը թափէր առջևս  
և զորս կը յօրինէր հակառակ ամեն ինչ որ ալ ընէի: Այնպէս  
հանդարտ երեւոյթով, միշտ իւր բոլորտիքը վէպը կը տեսնէր,  
և իւր կեանքը ողբերգական կազմածութիւններու մէջ կ'անց-  
նէր: Իւր ցնորքները կը պղտորէին իմ երջանկութիւնը, եւ որ  
սրտով կ'ուզէի աշխարհքէն քաշուել միմիայն իւր մօտ ապրե-  
լու համար, կը տեսնէի որ նա չափազանց զբաղած է իրեն չի  
վերաբերած հարցերով: Բայց ես շատ լաւ կարող էի ներել  
խօսորանքը (travers) այնպէս երիտասարդ և դժբաղդ կնոջ մը,  
որուն կեանքը ցայն վայր առանց հաւանական ելքի մի տխուր  
վէպ էր եղած:

Միակ անգամ մը, կասկած մը, կամ լաւ եւ նախազգա-  
յում մ'ունեցայ: Կիրակի իրիկուն մը չի վերադարձաւ պառ-  
կել: Յուսահատուած էի: Ինչ ընէի:



Սէն-ժէռմէն երթալ: Այդպիսով նորա պատիւը վտանգած կ'ըլլայի: Սակայն մի նողկալի զիշեր անցունելէ յետոյ, որոշել էի մեկնիլ, երբ, նայիս նա եկաւ, բոլորովին գունատ, բոլորովին տալին ու վրայ: Քոյրը հիւանդ էր. զանի խնամելու համար պարտաւորուել էր զիշերը անոր մօտ անցունել: Հաւատացի ըսածին, առանց անվտանգութիւն մը ցուցնելով՝ հեղ ու զիջող խօսքերու այն մակընթացութեան որ զխաւոր գաղափարը կը խեղդէին խել մը անօգուտ մանրամասնութիւններու տակ: օրը, ժամանումին ատենը, մի պաշտօնէի չափազանց անքաղաքավարութիւնը, գնացքին մէկ յապաղումը: Երկու կամ երեք անգամ վերադարձաւ Սէն-ժէռմէն, զիշերը այնտեղ անցունելու համար, ապա հիւանդութիւնը լմնցածին պէս, նա վերսկսաւ կանոնաւոր և հանդարտ կեանքը:

Դժբաղդաբար ժամանակ մը յետոյ հիւանդ լինելուն կարգը իրեն եկաւ: Օր մը, թրջած, դողալով և ջերմոտ վիճակի մէջ տուն դարձաւ: Թոքերու բորբոքում մ'է բացուեցաւ անմիջապէս խիստ, ծանր, և իսկոյն—ըսաւ ինձ ըմբիւր—անդարմանելի: Անհուն, անասելի սրտացաւէս խենդեցայ կարծեցի: Ապա ուրիշ մտածում չ'ունենայ բայց եթէ անոր վերջին ժամերը քաղցրացնել: Այն ընտանիքը, զոր այնքան կը սիրէր, որուն մասին այնքան հպարտ էր, կը խոստանայի մեռնելու վրայ եղող այս կնոջ անկողինին քովը բերել: Առանց իրեն բան մ'ըսելու նախ Սէն-ժէռմէն՝ քրոջը գրեցի, և ինքս իսկ վազեցի իւր հօրեղբայր մեծ-բարբուռնապետին քով: Չեմ գիտեր ինչ անյարմար ժամի էր կը հասնէի: Մեծ աղէտները կեանքը մինչև իւր խորքէն հիմնիվեր կընեն և կը յուզեն զայն իւր ամենամանր մասերու մէջ... Կարծեմ թէ նրատուական բարբուռնապետը ճաշի էր նստած: Բոլորովին յուզուած՝ եկաւ ընդունել զիս նախասենեակին մէջ:

«Պարոն, ըսի անոր, կան վայրկեաններ, երբ ամեն քէն ու ոխ պարտին լռել...»

Իւր յարգելի դէմքը, բոլորովին դարմացած, կը դառնար դէպ ի ինձ:

Վերսկսայ.

«Ձեր եղբօր աղջիկը մեռնելու վրայ է»

—Իմ եղբօր աղջիկը... բայց դուք կը խաբուիք, ես եղբօր աղջիկ չ'ունիմ:

—Օհ, կաղաչեմ, պարոն, մոռացէք ալ ես ընտանեկան այս յիմար քէները... Տիկին Տըլօշի մասին կը խօսիմ ձեզ, նաւապետին կիներ...



—«Տիկին Տըլօշ, չեմ ճանար... որդիս, երեւի կը շփոթէք, կ'ապահովացնեմ զքեզ, Տիկին Տըլօշ չեմ ճանչնար»

Եւ կամացուկ մը զիս դէպ ի դուռը կը հրէր, կարծելով անշուշտ որ կամ խն մ'էի կամ խաղաբար մը (mystificateur)։ Երեւի թէ շատ ալ տարօրինակ երեւոյթ մ'ունեցած ըլլալու էի։ Այն ինչ որ կ'իմանայի, անքան անսպասելի էր, անքան սոսկալի... Ուրեմն նա սուտ էր խօսել ինձ... Ինչո՞ւ... Մէկէն գաղափար մ'եկաւ ինձ, Կառք մը նստայ և քշել տուի դէպի այն աշակերտունիներէն միոյն տունը, որուն մասին միշտ կը խօսէր ինձ և որ հարուստ և շատ յայտնի սեղանաւորի մը աղջիկն էր։ Ծառային կը հարցնեմ. Տիկին Տըլօշ։

«Հոս չի բնակեր»

—Այո, լաւ գիտեմ... անի կին մ'է որ ձեր օրիորդներուն դաշնամուրին դասեր կուտայ։

—«Մենք օրիորդ չ'ունինք մեր տան մէջ և ոչ իսկ դաշնամուր... Չ'եմ գիտեր ինչ ըսել կ'ուզէք»

Եւ սրտնեղած կերպով մը դուռը երեսիս փակեց։

Իմ խուզարկութիւնները աւելի հեռուն չի մղեցի։ Վստահ էի որ ամեն տեղ միևնոյն պատասխանները և միևնոյն յուսախաբութիւնը պիտի ստանայի։ Վերադառնալով մեր աղքատիկ փոքրիկ տունը, ինձ տուին Սէն-Ժէոմէնէն եկած մի նամակ։ Բայց, գիտնալով կանխաւ թէ ինչ կրնար պարունակել, Ընդհանուր պահապանը ինքն ալ չէր ճանչնար Տիկին Տըլօշը և մնաց որ կ'ըսէր թէ ոչ կ'ին ունէր ոչ գաւաի։

Ասի վերջին հարուածը եղաւ։ Այսպէս ուրեմն հինգ տարի անոր խօսքերուն իւրաքանչիւրը սուտ մ'էր եղած... Նախանձու հազար գաղափարներ միանգամայն պաշարեցին զիս, և խենդի պէս, առանց գիտնալու թէ ինչ կ'ընէի, մտայ այն սենեակը ուր նա մեռնելու վրայ էր։ Զիս չարչրկող բոլոր հարցերը միասին ընկան այն ցաւերու անկողնին վրայ։ «Իրականները ինչ ընել կ'երթայիք Սէն-Ժէոմէն... Որուն մօտ կանցունէիք ձեր օրերը... Այն իրիկունը ո՞ւր պառկեցաք... Օ'ն, պատասխանեցէք ինձ»։ Եւ կախուած անոր վրայ անոր դեռ հպարտ և գեղեցիկ աչքերուն մէջ կը փնտրէի տաղնապով սպասած հարցերուս պատասխանները, բայց նա ձայն չի հանց և անտարբեր մնաց։ Ես, կատաղութենէս դողալով, վերսկսայ «Դուք դասեր չ'էիք տար. Ամեն տեղ գնացի, ոչ ոք զձեզ չի ճանչնար...։ Այն ատեն, ուստի կը դային այն ստակը, այն ժանեակները. այն գոհարները»։ Նա իմ վրաս ձգեց մի սոսկալի տխուր ականարկ, և այս եղաւ բոլորը...։ Իրաւ, ես պարտ էի խնայել անոր, թողուլ այն հանգիստ մեռնի... Բայց ես զանի չափազանց սիրել էի։ Նա-



խանձը աւելի զօրեղ էր քան գութը: Կը շարունակէի: «Դու հինգ տարի խարեցիր զիս: Դու ամեն օր ամեն ժամ ստեցիր իմ առջև... Դուն կը ճանչնայիր իմ ամբողջ կեանքը և ես քու կիսէդ ոչինչ գիտէի: Ոչինչ, և ոչ իսկ այդ կրած անունդ: Վասնզի քուկդ չէ, այնպէս չէ, այդ անունը դու կը կրէիր...»

«Օհ, ստախօս, ստախօս: Ըսել թէ հիմի կը մեռնի, և ես չի գիտեմ ինչ անուն տամ իրեն... Ըսէ նայինք. ով ես, հետք ես. դու ինչ ընել եկար իմ կեանքի մէջ... Բայց խօսէ ուրեմն. ըսէ, ինձ բան մը»

Զորը ջանքս Փոխանակ ինձ պատասխանելու նա, դժուարին կերպով կը դարձնէր գլուխը դէպի պատին, կարծես կը վախնար թէ իւր հոսակ ակնարկը կը վեր հանէ իւր գաղտնիքը... Եւ այսպէս է որ մեռաւ, դժբաղդը: Մեռաւ ծպտելով, պահուելով. մինչև վերջը ստախօս:

## Կ Ո Մ Ս Ո Ւ Հ Ի Ն Ի Ր Մ Ա

«Պ. Շառլ օ' Աթալի, գրագէտ, պատիւ ունի ծանուցանել ձեզ որ իրեն որդի մը ծնած է:

«Երեխայն առողջ է»

Տաս մը տարի կայ բովանդակ արուեստագէտ և գրագէտ Բարիդը ստացաւ այս ծանուցման տոմսակը անտուտափայլ թուղթի վրայ ա' Աթալի-Մօն կոմսերու զինանշանով և որոնց վերջին ներկայացուցիչն էր Շառլ ա' Աթալի և որ, չի նայած որ դեռ շատ երիտասարդ, կրցած էր ճշմարիտ բանաստեղծի համբաւ մի վաստկել:

«..... Տղայն առողջ է»

Ապա մայրը, օհ, անի. նամակը անոր մասին խօսք անգամ չէր ընէր: Ամենքն ալ լաւ կը ճանչնային զանի. նա Սէն-է-ուագէի ծեր գողորսի (braconnier) ի մը աղջիկն էր, մի նախկին մօտէլ Իրմա Սալէ անունով և որուն կենդանագիրը քարշ եկած էր բոլոր ցուցահանդէսներու մէջ ինչպէս ինքը՝ իսկականը ամեն նկարչի աշխատանոցներու մէջ: Նորա ցածուկ ճակատը, հին արձանի մը պէս բարձրացած չրթունքը, գեղջկուհոյ դէմքի մը, գիծերուն այս հին արձանի մը նմանելու պատահարը—հնդկահաւերու հովիւի մը հին յունական զիմագծերով.— բացօդեայ անցնող տղայոց սա արեւակէզ գոյնը, որ չէկ մագերուն թալուկ ասուի փայլեր կուտայ, այս տարօրինակիս վայրենի իսկութեան մը երեւոյթ կը տային և որուն լրացու-



ցիչը կըլլային թաւ յոնքերու տակ պահուած զոյգ մը սքանչելի կանաչ աչքեր:

Իրիկուն մը օրերայի պարահանդէսէն ելլելուն, տ' Աթես տարաւ զանի իւր հետ ընթերելու, և ահա երկու տարիէ ի վեր ընթերիքը կը շարունակէր: Թէև իրաւ որ Իրման բոլորովին կատարելապէս բանաստեղծին կինն էր դարձած բայց այս ծանուցումի խրոխտ և ազնուական նամակէն կրնաք մակարերել թէ Իրման որչափ քիչ տեղ կը բռնէր այդ կենակցութեան մէջ: Արդարեւ այս առժամայ ընտանիքի տնարարութեան մէջ կինը սոսկապէս վերակացուի դեր մ'ունէր, իւր գեղջկուհւոյ և պըչրուհւոյ կրկնակ ընութեան բարկութիւնը ի մի բերելով ճգնելով ինչ ալ ըլլայ ինքն անհրաժեշտ մնայ հոն: Չափազանց կոպիտ, չափազանց յիմար, տ' Աթեսի հանճարը և անոր նուրբ և գեղեցիկ և աշխարհիկ ոտանաւորներէն ըմբռնել կրնալու համար, ոտանաւորներ որոնք զԱթեսը մի կերպ Բարիզի Թէնիսօն մը կ'ընէին: Չի նայած սակայն Իրմա կրցած էր ձկն և համակերպել անոր բոլոր պահանջներուն, անոր ամեն կերպ արհամարութիւններուն, ասես թէ այս հասարակ երեւոյթին մէջ քիչ մը միշտ մնացել էր գեղջկուհւոյն, գերուհոյն խոնարացող հիացանքը գերուհուն դէպի աշխարականը, ազնուական դէպի իւր տէրը: Տղային ծնելն տան մէջ ուրիշ բանի չի ծառայեց, բայց եթէ աւելացնել իւր սէնչութիւնը:

Երբ ամենաբարձր դասու և ամենաազնուական տիկին մայր կոմսուհին տ' Աթես-Մօն իմացաւ որ իրեն թոռնիկ մը, մի սիրուն փոքրիկ գերակոմս մը ծնել էր, որուն հեղինակը բոլորովին տէր կը կենար անոր, փափաք ունեցաւ զանի տեսնել և համբուրելու: Ի հարկէ Մառի-Ամէլի թագուհոյն երբեմնի պատուակալ տիկնոջս համար ծանր էր քիչ մը՝ տեսնել՝ որ այսպիսի մեծ ազնուական տոհմի մը անուն կրող ժառանգը այսպիսի մայր մ'ունէր, բայց այս կերպ ծանուցումի թղթերուն ընդունուելու պահուն ընդհանրապէս բռնուած ընթացքին համեմատ պտուռ կոմսուհին մոռացաւ որ այն արարածը (Իրման) գոյութիւն ունէր: Այնպէս կարգադրեց որ աղան ստընտուի մօտ եղած ատենը և անոր քով ոչ ոք գտնուած ժամերուն՝ զնայ տեսնել զանի: Հիացաւ, գգուեց, սրտագինս սիրեց և իւր կուռքն ըրաւ զանի: և սա եղաւ մեծ մայրերու սա վերջին սէրը որ իրենց դեռ քանի մը տարի ապրելուն և բոլորովին փոքրիկներու ինչպէս մեծնալը տեսնելու համար պատրուակ մ'է...

Ապա, երբ պէպէկ գերակոմսը քիչ մը մեծացաւ և եկան հօրն ու մօր հետ ապրել, կոմսուհին չի կրնալով վազ անցնել



իրեն սիրելի այն այցելութիւններէն, մի պայմանագրութեամբ այսպէս մը յարմարացունքին որ, մեծ մայրը դռան զանգը քաշելուն պէս Իրմա խոնարհաբար, ձայնձուն չի հանելով կ'անհետանար. և կամ տղեկը կը տանէին մամին մօտ որ, հիմի, ալ այս երկու մայրերու մէջ երես առած, երկուսն ալ հաւասարապէս կը սիրէր, քիչ մը զարմացած, սակայն տեսնելով որ անոնց գգուանքներու սաստկութեան մէջ մէկը միւսին արգելել մը և սոսկ իրեն առնել, համագրաւել մը կար: Տ' Աթեա անհոգ, բոլորովին իւր ոտանաւորներուն և իւր օր ըստ օրէ մեծացող համբաւին նուիրուած, իւր փոքրիկ Ռօպէոը պաշտելով չը բաւականար և ամէն տեղ, ամենուն անոր մասին կը խօսէր և կ'երեակայէր որ տղան իրենն է սոսկ, միայն իրենն է: Այս ինքնախաբէութիւնը չի տեսց:

«Սա քեզի վերջապէս կարգուած տեսնել կ'ուզէի... ըսաւ իրեն, օր մը, մայրը:»

—Այո... բայց տղան.

—Դու մի հոգար այդ մասին: Ես քեզ գտայ մի աղքատիկ բայց ազնուական երիտասարդ աղջիկ, որ զքեզ կը պաշտէ: Ռօպէոը ծանօթացուցի անոր հետ և անոնք արդէն երկու վաղեմի բարեկամներու պէս են: Մնաց որ ես մտադիր եմ առաջին տարին տղայն հետս առնել: Յետոյ կը տեսնենք:

—Հապա ան... ան աղջիկը, զլորեց բանաստեղծը վախնալով մը, կարմրելով քիչ մը, որովհետեւ առաջին անգամն էր որ մօր առաջ Իրմայի մասին կը խօսէր:

—Պահ, պատասխանեց խնդալով պառաւ մայր կոմսուհին. անոր աղուորիկ օժիտ մը կը սարքենք և ապահով եմ որ ան ալ պիտի կրնայ գտնել մէկը հետը կարգուելու համար: Բարիգի քաղքենին շատ նախապաշարեալ, բանքարակ չէ:

Իրիկունն իսկ տ' Աթեա, որ իւր հոմանուհոյն վրայ երբէք խենդցած չ'ուներ, խօսեցաւ անոր՝ մօր այս կարգադրութիւններուն վրայ, և ինչպէս միշտ, այս անգամ ալ զանի գտաւ հպատակ և պատրաստ ամեն բանի: Բայց հետեւեալ օրն որ տ' Աթեա տուն վերադարձել էր, տեսաւ որ մայր և որդի մեկնել էին: Շատ մը փնտռելներէ յետոյ վերջապէս գտան զանոնք Ռամպուլիէի անտառին մօտ մի նոզկալի հիւղակի մէջ և որ Իրմային հօր տունն էր: Եւ երբ բանաստեղծը հասաւ, տեսաւ որ որդին, իւր փոքրիկ իշխանը, բոլորովին ժանեակ ու թաւշի մէջ, ծեր գաղտորսին ծնկներուն վրայ ցատկելով անոր ծխափողին հետ կը խաղար, հաւերուն ետեւէն կը վազէր, այն բաց օդին մէջ իւր խարտեաչ գանգուրները թոթուելուն երջանիկ: Տ' Աթեա թէն շատ սրտաշարժած, խնդիրը ծիծաղելով սկսել



ուղեց և մտածեց անմիջապէս առնիլ միասին վերադարձնել այս երկու փախստականները: Բայց իրման չի համաձայնուեցաւ անոր ուղածին պէս ընել: Զինքը կը վռնդէին տունէն, ինքն ալ իւր տղան առած տարած էր: Ի՞նչ աւելի բնական... Շատ դժուար եղաւ, և վերջ ի վերջոյ հարկ եղաւ ոչ պակաս քան այն որ բանաստեղծը խոստացաւ որ կը հրաժարէր ամուսնանալէ, որպէս զի կարողանայ զանի համոզել վերադառնալու: Եւ նա դեռ պայմաններ ալ դրաւ: Զաւիագանց երկար ժամանակ մոռցել էին որ ինք Ռօպէտին մայրն էր: Ան ի՞նչ է, միշտ ծածկուել, պահուել երբ տիկին տ' Աթեսը գալու էր, այս կեանքը ալ ևս անհնար էր: Տղան ալ ևս չափազանց մեծ էր ինք չէր կարող ալ ևս այդ կերպ ստորացումներու ենթարկիլ անոր առջև: Եւ համաձայնեցան որ քանի որ Տիկին տ' Աթես չէր ուղէր իւր որդւոյն հոմանունոյն պատահել, ալ չի պիտի գար իւր տունը և թէ երեսնայն ամիսն օր պիտի տանէին անոր մօտ:

Այն ատեն ծեր մեծ մօր համար ճշմարիտ չարչարանք մ' սկսաւ: Աստուծու օրը արդեւք եղող պատրուակ մը կ'ելլէր մէջ տեղ: Տղան հազացել էր, ցուրտ էր, անձրև կար: Ապա, շրջագայելը կար, ձի հեծնելը կար, մարմնամարզը կար: Խեղճ պառաւը ալ ևս չէր կրնար թռնիկիւ տեսնել: Իսկզբան մտածեց տ' Աթեսին զանգատիլ, բայց կիները միայն ունին այս կերպ պզտիկ կոխներու գողտիքը: Անոնց խորամանկութիւնները իրենց արդ ու զարդին ժաննակներուն և պարեգօտի տակի զարդերը բռնող կէտերուն պէս անտեսանելի են: Բանաստեղծը բան մը տեսնել կարող չէր, և տխուր մեծ մայրը կ'անցունէր օրերը սպասելով որ իւր սիրեցեալ փոքրիկը տեսնէ, փողոցը guetter ընելով որ անոր պատահի երբ նա ծառայի մը հետ դուրս ելլէր, և իւր փախստեայ համբոյրներովը և իւր հապճեպ ակնարկներովը իւր մայրական խանդավառութիւնը կը բորբոքեցնէր առանց երբէք կարողանալ զայն գոհացնելու:

Այս միջոցին, իրմա Սալէ—միշտ տղին օգնութիւնով—իւր տեղը կը պատրաստէր հօր սրտին մէջ: Հիմի ալ տան գլուխն էր անցել, կ'ընդունէր, երեկոյթներ կուտար, կը տեղաւորուէր իբր կին մը որ պիտի կենայ: Այնու հանդերձ երբեմն երբեմն նա չէր մոռնար հօր քով ըսել փոքրիկ գերակամսին. «Կը յիշես մեծ հայրիկ Սալէին հաւերը: Կուզես նորէն երթանք տեսնել զանոնք» Եւ մեկնելու այս յաւիտենական սպառնալիքովը նա ամուսնութեան վերջնական հաստատ տեղաւորումը կը պատրաստէր:

Հինգ տարի հարկ եղաւ նմա կոմսուհի ըլլալու համար. բայց եղաւ ալ... Օր մը բանաստեղծը գողալով եկաւ ազգարա-



րել մօրը որ որոշած էր պսակուել հոմանուհոյն հետ. և ազնուական ծեր կինը փոխանակ սրտմտելու, համակերպեցաւ աղէտին առջև նկատելով զանի փրկութիւն մը: Այս ամուսնութեան մէջ միակ բան մը տեսնելով, այն է իւր որդւոյն տունը վերադառնալ և Ռօպէրը ազատօրէն սիրել կրնալու հնարաւորութիւնը: Բանն ալ այն է, որ իսկական մեղրալուսինը մեծ մայրին համար եղաւ: Տ՝ Աթես իւր այս խնդութենէն յետոյ ուղեց քիչ մը ժամանակ Բարիզէն հեռանալ: Ինքզինքը տեսակ մը անախորժ դրութեան մէջ կ'զգար: Եւ որովհետեւ մանուկը մօրը փնչերուն կառչած ամբողջ տուն ու անեղինները ուղածին պէս կը դարձնէր, ելան գնացին Իրմային գիւղը հայր Սալէի հաւերին քով բնակել: Ծշմարիտ որ մարդուս երեւակայել կըրցածին չափ անհամեմատ անդոյգ և ամենատարօրինակ տունն էր որ կար: Բարի մեծ մայրիկ տ՝ Աթեսը և մեծ հայրիկ Սալէն իրար կը պատահէին իրենց թոռնիկին քնացած պահուն: Ծեր գողորսը իւր ծխափողի սեւցած կտորը բերնին անկիւնը, և դղեակի նախկին ընթերցողուհին իւր մեծի հովերովը և սընգոյրած մազերով, միասին կը նայէին իրենց թոռնիկ տղեկին որ իրենց առջև կը թափլտկէր ու կը դլորէր գորգին վրայ և կը հիանային երկուսն ալ հաւասարաչափ: Մին Բարիզէն առած կը բերէր անոր խաղալիքներու ամենէն փայլուն ու թանգերը, միւսը անոր համար կը չինէր թանթրուենիի ծայրերէ պանշելի սուլիչներ, և զարմանք, սեպուհը կը վարանէր:

Միով բանիւ, օրօրոցի մը շուրջը հաւաքուելու ստիպուած բոլոր այս անձերէն ամենէն աւելին Շառը տ՝ Աթեսն էր որ կը տառապէր: Իւր ազնուական և պերճ ներշնչումները կը տուժէին անտառներու այդ խորքին մէջ. ճիշտ սա փափուկ բարիզուհիներու պէս որոնց համար գիւղին օդէն չափազանց մաքուր է և հիւթ կը պարունակէ: Այլ ևս չէր աշխատեր, և հեռի այն սոսկալի Բարիզէն որ անքան շուտ կը վերափակուէր բացակայողներու վրայ, գրեթէ մոռցուած կ'զգար ինքզինքը: Բարեբաղդաբար տղայն կար հոն, և երբ տղայն կը ժպտէր, հայրը ալ ևս չէր մտածէր ոչ իւր՝ բանաստեղծի յաջողութիւններուն և ոչ ալ Իրմայի անցեալի մասին:

Եւ, հիմի, կ'ուզէք իմանալ այս եղական ողբերգութեան վախճանը: Կարդացէք սա սև չրջագծուած փոքրիկ տոմսակը զոր քանի մ'օր առաջ ստացայ և որ այս բարիզեան արկածի վերջին երեսն է:

«Պ. Կոմս Է. Տ. Կոմսուհի s' Աթես ցաւօք սրտի կը ծանուցանեն ձեզ իրենց որդի Ռօպէրի մահը»



երեւակայեցէք, խեղճերը, հոն, չորսը մէկ, պարապ օրօրոցին առջև իրար նայելիս...

ԱՐՄԱՒԵՆՈՒ ԿԱՆԱԶ ՏԵՐԵՒՆԵՐՈՎ ԲՌՆՈՒԱԾ ՀԱՄԱԶԳԵՍԻ  
ՄԸ ԳԱՂՏՆԻ ՎՍՏԱՀՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Արձանագործ Կիյաստէնին համար այն առաւօտը գեղեցիկ օրուան առաւօտն էր՝ Նախորդ օրն իսկ գեղարուեստից կաճառին անդամ ընտրուած ըլլալով այդ օրն հինգ ազադէմիաներու միահամուռ հանդիսաւոր նիստին ներկայ պիտի լինէր հազած ինքն ալ ազադէմականի համազգեստը, մի սքանչելի համազգեստ, արմաւենու կանաչ ոստերով նոր փայլուն չուխայէ և ժալոյ գոյն սպրշումէ բանուածքը ալ տեսնելու բան էր Գերերջանիկ համազգեստը, բացուած, հագնուելու պատրաստ, բազկաթոռի մը վրայ փռուած էր և Կիյաստէն սիրապարար աղնարկով մը կը նայէր անոր։

«Մանաւանդ չ'աճապարինք... ժամանակ շատ ունիմ...» կը մտածէր բարի մարդը. բանն այն է որ, անհամբերութեան տագնապի մէջ, երկու ժամ աւելի կանուխ հագուել էր, և գեղանին տիկին Կիյաստէն որ սովոր արդու զարդն այնպէս չուտ լմնցնող չէր, իրեն ըսել էր որ, այդ օրն մասնաւորապէս, միմիայն, ճիշտ ժամուն պատրաստ պիտի ըլլար։

Կիյաստէն դիտալով ասի՝ կը մտածէր՝ ինչ ընել ժամանակը անցնելու համար։

«Եկու սա մեր համազգեստը փորձենք նորէն» ըսաւ իւրովի. և կամացուկ մը, չղարշ ու մանեակ ձեռնողի մը պէս, վերցուց թանկագին հագուստը և անհատնում նախազգուշութիւններով մի կերպ հագնելէն յետոյ, եկաւ հայելոյն առջև կանգնեցաւ։ Օ՛հ, այն չնորհալի պատկերը զոր հայելին անդադարձուց, ինչ սիրուն, փոքրիկ ազադէմական, թարմ գիրուկ կլորիկ, երջանիկ, ժպտուն և մազերը ձերմիկ սկսած։ Ի՞նչ սիրուն փոքրիկ ազադէմական մը, բոլորովին հարուստ-հանգիստ, գէր, երջանիկ ժպտուն, մազերը ջերմիկ և թմրիկ մը պէս կըլորտակիլ սկսած, չափազանց կարճ թեւերով, որոնք նոր թեւնոցներուն մէջ ինքնին չոր ու արագ չարժում մը կ'ընէին։ Կիյաստէն յայտնապէս գոհ մնաց իւր ձևին, կազմին՝ սննեակին երկայնքին ու լայնքին կ'երթար կուգար. խորհուրդի ժողովասրահէ մը ներս մտնողի մը պէս կը բարեւէր, կը ժպտէր գեղարուեստի իւր ընկերակիցներուն և ազադէմական դիրքերու



մէջ կը կայնէր, Բայց մարդս ինք իւր անձի մասին որքան ալ հպարտ, որքան ալ ինքզինքին հաւանած ըլլայ չի կարող երկու ժամ համադգեւտով հայելուն դիմաց կենալ: Մեր ագաղեմականը վերջապէս յոգնեցաւ և վախնալով որ մի գուցէ հազուադէպ ճարթկէ, որոշեց հանել զայն, ծախեց և մեծ ինամքով մը բազկաթոռին վրայ տեղաւորեց: Ինքն ալ դիմացը անցաւ և վառարանին անդին անկիւնը նստաւ, ապա ոտքը ոտքին վրայ, ձեռները խաչաձև ծալած հանդիսաւոր օրեր հագած բաձկնակին վրայ, սկսաւ հեշտագին կերպով երազել նայելով իւր համագեւորին:

Ինչպէս որ ճանապարհորդը իւր ուղեւորութեան վերջին հասած կը սիրէ մտաբերել ճամբի վտանգները և դժուարութիւնները, Կիլաստէն ալ իւր կեանքը՝ այն օրէն յորմէ հետէ ժուֆուռայի աշխատանոցը արձանագործութիւն սովորել սկըսած էր, տարի առ տարի սկսաւ մտքէն անցնել: Ահ, այն օրհնած արուեստին մէջ սկզբները շատ դժուար են: Յիշեց թէ ինչպէս անցուցել էր ձմեռները առանց կրակի, գիշերները անքուն, ապա անհատնում արշաւանքը գլո՞ծ մը գտնելու համար, և սա այն լոին ներքին կատաղութիւնները որոնցմէ կը բռնուի մարդ երբ որ ինքզինք կ'զգայ բոլորովին պզտիկ, անծանօթ, կորած, անհուն բազմութեան մէջ որ կը հրմշտկէ քեզ, որ կը տապալէ, որ կը տրորէ կը ջախջախէ քեզ: Եւ ըսել, որ ինքը մեն միշտակ, առանց հարստութեան մը, առանց պաշտպանի մը, կրցել էր անցնել ան ճամբէն, սոսկապէս տաղանդով իսկ, պարոն: Եւ գլուխը յետ ընկած, աչքերը կիսախուփ, արժանապատիւ մարդը կը կրկնէր ինքնին բարձր ձայնով. «Այո, սոսկապէս իմ տաղանդովս, միմիայն իմ տաղ...»

Մի չոր ու երկարատև ծիծաղ, ծերունոյ մը ինդուածքին նման կոտրտած մի քրքիջ յանկարծ ընդմիջեց զանի: Կիլաստէն անակնկալի եկած, սենեակին մէջ բոլորտիքը նայեց: Բոլորովին մենակ էր, ինքն ու իւր կանաչազարդ համադգեւտը գլուխ գլխի տուած, որ ակաղեմականի մը ստուերին պէս, հանդիսաւորապէս փռուած էր դիմացը, կրակարանին անդին կողմը: Եւ սակայն անպատկառ ծիծաղը շարունակեց անընդմէջ: Այն ժամանակ արձանագործը լաւ մը նայելով, տեսաւ որ իւր համադգեւտը այն տեղ չէր ուր ինք դրել էր, այլ իրապէս թիկոնաթոռին մէջ՝ քղանցքը վերցուցած երկու արմուկներով յնցակներուն կրթնած և կուրծքը ողղի երեւոյթով մը ուռուցիկ նստած էր: Անհաւատալի բան, ան էր որ կը խնդար: Այո, այդ եզական կանաչազարդ հագուստին էր որ կուգար խօլական քրքիջը և որ վերվեր կը ցատկեցնէր կը թոթուէր, կը կքէր,



կոնսիլի վրայ կը պառկեցնէր, փէշերը կայտառել կուտար, և վայրկեանը անգամ մը նայիս երկու թեւերը կողերուն կը տանէր այն վերքնական և անշիջանելի մարելի զուարթութիւնը բռնել զսպել հանգչենն ուղեկու պէս: Միննոյն ժամանակ մի պզտիկ, բարակ և չարածճի ձայն կը լսուէր որ երկու կլթիկի (loquet) մէջտեղ կ'ըսէր. «Աստուած իմ, Աստուած, խնդալէն մեռայ...»: Աս խնդալս ինչ գէշ կուգայ ինձ:

«Բայց վերջապէս ադ որ սատանան է հոգ» գոչեց խեղճ ագաղեմականը աչքերը խռչոր մը կկլած:

Ձայնը, այս անգամ աւելի չարածճի և խորամանկ: «Բայց, ես եմ, ես իսկ ձեր արմաւի կանաչ տերեւներով բանուած հագուստը, որ կ'սպասէ գձեզ նիստի երթալու համար: Ներում կը խնդրեմ ձեր անուշքը այս կերպ տարածամ կերպով ընդմիջելու համար, բայց չիտակը սա ձեր տաղանդի մասին ձեր ինքնին խօսելը անքան զուարճալի էր, որ ալ չի կրցայ բռնել ինքզինքս...»

«Նայիք, իրաւ, լրջօրէն կ'ըսէք: Խղճով է որ կը մտածէք թէ սոսկ ձեր տաղանդը բաւական եղաւ գձեզ կեանքի մէջ այնպէս արագ և այնպէս հեռուն այնպէս բարձրը առաջնորդելու և ձեզ տալու այն ինչ որ ունի ձեր պատիւը, դիրքը, համբաւը, հարստութիւնը...»

«...Ի՞նչ, կիցստէն, կը կարծէք, որ աղի կարելի ըլլայ... սա ինձ պատասխանելէ առաջ մէկ մ'ինքզինքերդ քննեցէք, բարեկամս: Մտէք դուք ձեր կաշուի մէջ, հա, սապէս լաւ մը, հոն, Հիմի պատասխան տուէք ինձ: Կը տեսնէք որ չէք համարձակիր»:

— Եւ սակայն... ես շատ աշխատել եմ, կակաղեց կիցստէն մի ծիծաղաշարժ վարանումով:

«Այո, շատ, խիստ, չափազանց շատ: Դուք մի փորող, ժիր աշխատաւոր մը, թանձրացեալ արհեստաւոր մը, մեծ գործեր գլուխ բերող մ'էք: Դուք՝ կառապանի մը պէս՝ ձեր օրերը ժամերով կը հաշուէք: Բայց, ճառագայթը, սիրելիս, ոսկեթև մեղուն որ ճշմարիտ արուեստագէտին ուղեղին մէջէն կանցնի հոն դնելով իւր թևերուն փայլիփայլն ու բզզիւնը, Երբ է որ ձեզի այցելութիւն տուաւ Դուք ինքներդ լաւ գիտէք որ և ոչ մի անգամ Այն աստուածային, փոքրիկ մեղուն ձեզի միշտ վախ պատճառած է: Եւ սակայն նա ինքն է որ կուտայ տաղանդը: Ահ, ես այնպիսիներ կը ճանչնամ որ լ'աշխատին բայց ձեզմէ բոլորովին տարբեր կերպով պըպտողի, հետախոյզի բովանդակ տեսնող ու խռովումներովը և որոնք երբէք պիտի չի հասնեն հոն ուր դուք էք... Եկիւ, քանի ուր սա տեղ առանձին



ենք երկուսս, համաձայնենք որ սա քու տաղանդդ միայն սիրուն կնոջ մը հետ կարգուելդ եղաւ։

— Պարոն... գոչեց Կիյաստէն բոլորովին կստկարմիր եղած։  
Ձայնը՝ առանց յուզուելու շարունակեց.

«Օհ, ինչ լաւ ահա մի սրտմտութիւն որ ինձ հաճոյք կը պատճառէ։ Ասի կ'ապացուցանէ ինձ այն ինչ որ ամեն մարդ գիտէ, մնաց որ դուք աւելի յիմար էք քան coquin... Ահա, աղի, աղի, հարկ չի կայ այդպէս բարկաճայթ աչքերդ վրաս դարձնելու։ Նախ որ, եթէ ինձ դպչէք, եթէ մի ճանկոտուանք կամ անբնական կնճիռ ունենամ, անհնար որ կտրողանամ նիստի գնալ, և տիկին Կիյաստէն գոհ չի պիտի լինի։ Որովհետև, վերջապէս անոր կը պատկանի այսօրուան ամբողջ փառքը։ Հինգ ագաղեմիաները զանի է որ պիտի ընդունեն այսօր, շուտով, և կը տեսնէիք թէ ինչ կը պատահէր եթէ ես այսօր անոր, հակառակ տարիքին միշտ սիրուն մէջքին, թեէն բռնած ձեմարանը գամ, ձեզի հետ մի ուրիշ յաջողութիւն ալ ես պիտի ունենամ թէ ոչ, կը տեսնէք... Եհ, պարոն Կիյաստէն, պէտք է վերջապէս իրերը հասկնալ, դուք, ինչ որ էք, այո, դուք աս եղածներովդ ձեր փառաւոր բնակարանը, քառասուն հազար ֆրանկ եկամուտը, ձեր խաղերը, պսակները, ձեր մեղայիները— ամեն ինչ ադ կ'ոջ պարտիք»...

Եւ կանաչ համազգեստը ձեռներեկի (manchet) կոտրած շարժումով մը բանուած թեր վեր առած կը ցուցնէր անոր անկողին վերը պատին վրայ կախուած փառաւոր չրջանակները։

Ապա, կարծես իւր զոհը աւելի չարչրկել ուղողի մը պէս, ամեն յարգանք առնել ամեն դիրք առնել ուղողի պէս, այս անգութ համազգեստը կրակարանին մօտեցաւ և ծերուկի և խոստովանաբարի կերպով մը դէպ առաջ բազկաթոփին վրայ ծռելով, արդէն վաղեմի բարեկամներու ընտանի և ընկերասէր ոճով մը խօսեցաւ.

«Ծերուկս, տեսնենք մի անգամ, սա քեզ ըսածներս սրբորից աւ կը պատճառեն։ Բայց և այնպէս հարկ է որ դուն ալ գիտնաս վերջապէս սա այն ինչ որ ամենը գիտեն արդէն։ Եւ քու համազգեստէն զատ ո՞վ է որ պիտի ըսէր քեզ զայդ։ Նայէ, քիչ մը լրջօրէն դատենք։ Սա դու կարգուած ժամանակդ ինչ ունէիր։ Ոչինչ։ Կնիկդ ինչ բերաւ քեզ։ Զէնօ։ Ուրեմն ինչպէս կը բացատրես սա քու աժմեան հարստութիւնդ։ Հիմի նորէն պիտի ըսես ինձ թէ, չատ մը աշխատեցայ, Բայց, թըշուառական, գիշեր ցորեկ աշխատելով, և կարգուելիդ իվեր կառավարութեան կողմէ անպակաս քեզ տուած պատուէրներու պարգեւներով իսկ դուն, տարին, ընաւ տասն և հինգ հար



գար ֆրանգէն աւելի չեա կրցած վաստկելու կը կարծես թէ ասի ձերինին պէս տուն մը դարձնելու համար բաւական էր: Մտաբերէ մի անգամ որ գեղանին աիկին կիյատեան միշտ ուշադրութեան առարկայ եղաւ իբր ամենապերճ կինը և բոլորովին և միշտ գտնուեցաւ այնպիսի ընկերութիւններու մէջ ուր ստակ կը միսեն... Պապիկս Լաւ գիտեմ որ դուն առտուանէ մինչեւ իրիկուն աշխատանոցիդ չորս պատերուն մէջ փակուած, դու երբէք չի խորհեցար այս բաներու մասին: Եւ կը բաւականանայիր բարեկամներուդ ըսելով. «Զարմանալի կերպով գործէ հասկցող կին մ'ունիմ: Սա իմ վաստկածովս այնպէս ալ լաւ ապրելէ յետոյ, դեռ խնայողութիւններ ալ կրնայ ընել»:

«Զարմանալին դուն էիր, խեղճ մարդ... Ճշմարիտն այն է որ դու ամուսնացար սա Բարիզին մէջ այնքան գտնուող սիրուն հրէշներէ մէկուն հետ, որ մեծամիտ և կենցաղասէր կին մ'է, քեզ համար լուրջ, ինք իր համար թեթեւ և քու գործերն ու իւր հաճոյքներն հաւասար ճարպիկութեամբ վարել գիտցող»:

«Այս կիներու կեանքը, սիրելիս, պարահանդէսի carnet ի մը կը նմանի յորում պարողներու անուններու կուշտին թեւեր շարուած են: Քուկինը սա խորհրդածութիւնը ըրաւ. «Էրիկս տաղանդ չունի, հարստութիւն չունի, և ոչ իսկ մեծի ձեւեր. բայց մի ընտիր մարդ է. հաճոյակատար, պարզամիտ, և կարելոյն չափ չի նեղացնող, չի ձանձրացնող: Թող թողնէ որ հանգիստ վրձնուած և ես յանձն կ'առնեմ տալ անոր իրեն պակասածը»: Եւ այդ օրէն անա, դրամը, պատուէրները, ամեն երկիրներու պատուանշանները, իրենց մետաղական սիրուն հնչիւններով սկսան թափիլ քու աշխատանոցի մէջ: Նայէ սա ցպիկիս... Ապա, առաւօտ մ'ալ, տիկինը ֆանթէզի մ'ունեցաւ— հասուն տիկնոջ ֆանթէզի— ազադեմականի մը կինը կոշուիլ, և անոր նրբօրէն ձեռնոցուած թաթերն են, որ մի առ մի բացին քեզ համար սրբարանին բոլոր դռները... Ի՞նչ երկայն խօսել, ծերուկս, քու կանաչ ոսկով երիզուած համազգեստը քեզի քանիսով նստած ըլլալը միայն քու դասակիցները կրնան ըսել քեզ...»:

— Սո՛ւտ, սո՛ւտ... պոռաց կիյատեան սրտմտութենէն չընչապառ:

— Է՛հ, ոչ, ծերուկս, չեմ ստեր... երբ խորհուրդի ժողովասրահէն ներս մտնես բաւ է չուրջդ նայիս: Բոլորին աչքին մէջ չարութիւն և ամենուն բերնին ծայրը հեգնական ժպիտ մը պիտի տեսնես, և քու անցած ատենդ ամենն պիտի հրծեն. «Տեսէք գեղանի տիկին կիյատեանին էրիկը». վասն զի



դու բովանդակ կեանքիդ մէջ ուրիշ բան չի պիտի կրնաս բլլալ բայց եթէ սիրուն կնոջ մը էրիկը...»

Ասոր վրայ Կիլաստէն ալ չի կրցաւ դիմանալ: Կատաղութենէն գոռնատ, տեղէն վեր կը ցատկէ, կերթայ բռնել այն լիբը և թափառական համադրեալը և անոր սիրուն կանաչ պսակը փրցնելով կրակը նետել, բայց յանկարծ նայես դուռ մը կը բացուի և չարժեցնող ելեկներով լաւ ծանօթ ձայն մը և քաղցր մարմնութեանով կուգայ արթնցնել զինք իւր նողկալի, տհաճ իրազէն:

«Ա՛հ, տարօրինակ, դո՛ւն ես, և ասանկ օր մը նստեր կրա-կարանի մօտ կը քնանաս»...

Տիկին Կիլաստէն է, բարձրահասակ, դեռ ևս գեղեցիկ, թէև քիչ մը չափազանց տիրակալ իւր գրեթէ բնական վարդա-գոյն երեսով, սնգոյրսած մազերով և ներկուած բիբերուն մէջ աչքերու չափազանց փայլատակումով: Էրկան վրայ տիրապե-տող կնոջ շարժումով, կը բռնէ կանաչ պսակով երիզուած հա-գուստը և թեթև ժպիտով մը կ'օգնէ էրկանը որ հագնի, մինչ-դեռ խեղճ մարդը դեռ իւր մղձաւանջի քրախնքով թաց, շունչ մը կը փաչէ մխիթարուելով և ինքնին մտածելով՝ «Ի՜նչ լաւ որ երազ մէ եղեր»...

Յրանսերէնից թարգմ.

Նկարիչ ԱՐՇԱԿ ՖԷԹՎԱՃԵԱՆ